

**ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

Природничо-географічний факультет
Кафедра географії та геоекології

***ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ
СИЛАБУС***

2020 – 2021 навчальний рік

Силабус це персоніфікована програма викладача для навчання студентів з кожного предмета, що оновлюється на початок кожного навчального року.

Силабус розробляється відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівця відповідного рівня та згідно навчального і робочого навчального планів, з врахуванням логічної моделі викладання дисципліни.

Силабус розглянутий на засіданні кафедри географії та геоекології

Протокол від «__» _____ 2020 року № 1

Завідувач кафедри географії та геоекології _____ (к.г.н., доц.. Семенюк Л. Л.)
(підпис) (ініціали та прізвище)

Розробник: кандидат географічних наук, старший викладач кафедри географії та геоекології Маслова Наталя Миколаївна

1. Ел. адреса: maslnatnic@ukr.net

Інша контактна інформація: тел.:0676451127

2. Опис навчальної дисципліни

<i>Найменування показників</i>	<i>Характеристика навчальної дисципліни</i>
Назва дисципліни:	<i>Географія населення</i>
Спеціальність:	014 Середня освіта (Географія)
Освітньо-професійна програма:	<i>Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота</i>
Рівень вищої освіти:	<i>Перший (бакалаврський)</i>
Форма навчання:	<i>денна, заочна</i>
Курс:	<i>1-й</i>
Семестр:	<i>1-й</i>
Тип дисципліни	Нормативна
Кількість кредитів –	3
Блоків (модулів) –	1
Змістових модулів	2
Загальна кількість годин –	90
Тижневих годин для денної форми навчання:	2
Лекції	20 год.
Практичні, семінарські	16 год.
Лабораторні	-
Самостійна робота	54
Індивідуальне науково-дослідне завдання (есе, аналітичний звіт, тези тощо)	не передбачено
Вид підсумкового контролю:	екзамен
Сторінка дисципліни на сайті університету	
Зв'язок з іншими дисциплінами.	основи суспільної географії, картографія, регіональна економічна і соціальна географія тощо.

3-4. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: ознайомлення студентів з особливостями формування кількості населення світу, окремих регіонів та країн; особливостями процесів відтворення і міграційного руху населення; якісним складом населення; системою розселення, суттю та проявами урбанізації; трудовими ресурсами та особливостями зайнятості населення в регіонах світу; формування умінь застосовувати основні способи аналізу геодемографічної ситуації, населення та системи поселень; виховання поваги до представників різних рас, етносів, релігій, соціальних верств населення.

Завдання:

- засвоєння базових понять курсу;
- ознайомлення з динамікою кількості населення світу, особливостями її формування;
- формувати знання про суть та типи відтворення населення, основні демографічні процеси (народжуваність, смертність, природний приріст населення) та фактори, що на них впливають;

- ознайомити з поняттям «демографічний перехід», фазами демографічного переходу, типами демографічної ситуації та особливостями демографічної політики в країнах з різним типом відтворення;
- формувати знання про міграції, класифікації міграцій, показники міграційного руху населення, міграційній хвилі в минулому та сьогодні;
- ознайомити з статево-віковим, расово-етнічним, мовним, релігійним складом населення;
- ознайомити студентів з системою розселення, типами поселень, класифікаціями міст за різними критеріями, суттю та проявами урбанізації, найбільшими агломераціями та мегаполісами світу;
- формувати знання про трудові ресурси та особливості зайнятості населення в регіонах світу;
- формувати вміння працювати зі статистичними матеріалами, літературними джерелами; застосовувати основні способи аналізу населення та системи поселень;
- формувати вміння здійснювати математичний, графічний та картографічний аналіз демографічних процесів та геодемографічної ситуації; виявляти основні фактори впливу на демографічні процеси країн та регіонів світу; порівнювати демографічні процеси окремих регіонів між собою та зі світовими процесами народонаселення.

У результаті вивчення навчальної дисципліни у студента мають бути сформовані такі **компетентності**:

Інтегральна: здатність розв'язувати професійні проблеми та спеціалізовані практичні завдання в галузі середньої освіти та організації краєзнавчо-туристичної роботи, що передбачає застосування концептуальних методів освітніх наук та географічної науки, застосовувати інноваційні технології в роботі, критично та творчо мислити.

Загальні:

Системні компетентності:

ЗК4 – здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями, набувати соціальні навички (soft skills), спеціалізовані концептуальні знання в процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, усвідомлення можливості навчання впродовж життя.

Фахові (спеціальні):

ФК9 – здатність проектувати і складати різноманітні тематичні карти, аналізувати інформацію за географічними картами, атласами та іншими картографічними творами, використовувати ГІС-технології в обсязі, необхідному для роботи вчителя географії та вирішення задач, пов'язаних із просторово-розподіленою інформацією в середовищі ГІС.

ФК10 – здатність до системного географічного мислення, критичного сприйняття інформації, розуміння та пояснення основних фізико-географічних та суспільно-географічних процесів, що відбуваються у географічному просторі на різних просторових та часових рівнях його організації, вміння встановлювати географічні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи та суспільства.

ФК13 – здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, населення, культури та релігій, просторових процесів та форм

Програмні результати навчання:

Інтегральна: здатність розв'язувати професійні проблеми та спеціалізовані практичні завдання в галузі середньої освіти та організації краєзнавчо-туристичної роботи, що передбачає застосування концептуальних методів освітніх наук та географічної науки, застосовувати інноваційні технології в роботі, критично та творчо мислити.

Загальні:

Системні компетентності:

ЗК4 – здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями, набувати соціальні навички (soft skills), спеціалізовані концептуальні знання в процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, усвідомлення можливості навчання впродовж життя.

Фахові (спеціальні):

ФК9 – здатність проектувати і складати різноманітні тематичні карти, аналізувати інформацію за географічними картами, атласами та іншими картографічними творами, використовувати ГІС-технології в обсязі, необхідному для роботи вчителя географії та вирішення задач, пов'язаних із просторово-розподіленою інформацією в середовищі ГІС.

ФК10 – здатність до системного географічного мислення, критичного сприйняття інформації, розуміння та пояснення основних фізико-географічних та суспільно-географічних процесів, що відбуваються у географічному просторі на різних просторових та часових рівнях його організації, уміння встановлювати географічні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи та суспільства.

ФК13 – здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, населення, культури та релігій, просторових процесів та форм організації життя людей у світі, його регіонах та країнах, в Україні та її регіонах.

Програмні результати навчання:

Знання і розуміння

Студент:

ПРН2 – описує основні механізми функціонування природних комплексів, суть територіальної організації суспільства, окремих їх компонентів, класифікує зв'язки і залежності між компонентами, знає причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них;

ПРН6 – знає та розуміє закономірності територіальної організації суспільного виробництва, населення, культури та релігій, просторових процесів та форм організації життя людей у світі, його регіонах та країнах, в Україні та її регіонах.

Уміння

Студент:

ПРН10 – географічно мислить, критично сприймає інформацію; пояснює основні фізико-географічні та суспільно-географічні процеси, що відбуваються у географічному просторі на різних просторових та часових рівнях його організації; встановлює географічні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи та суспільства;

ПРН11 – встановлює закономірності територіальної організації суспільного виробництва та населення, просторових процесів та форм організації життя людей у світі, його регіонах та країнах, в Україні та її регіонах;

ПРН12 – складає різноманітні тематичні карти, застосовуючи різні графічні прийоми, аналізує інформацію за географічними картами, атласами та іншими картографічними творами; застосовує ГІС-технології в обсязі, необхідному для роботи вчителя географії та для вирішення задач, пов'язаних з просторово-розподіленою інформацією в середовищі ГІС.

5. Зміст дисципліни

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	конс	с. р.		л	п	лаб.	конс	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Формування кількості і відтворення населення. Склад населення.												
Тема 1. Географія населення як складова суспільної географії.	8	2	2	-	-	4	6	-			-	6
Тема 2. Кількість та відтворення населення.	12	4	4	-	-	4	12	2	2		-	8
Тема 3. Міграції населення.	8	2	2	-	-	4	8	-			-	8
Тема 4. Якісний склад населення.	18	4	4	-	-	10	20	-			-	20

Разом за Розділом 1	46	12	12	-	-	22	46	2	2	-	42
Розділ 2. Територіальна організація населення. Трудові ресурси та їх використання.											
Тема 1. Територіальна організація населення. Системи розселення та їх географічні форми. Урбанізація.	30	6	4	-	-	20	30	2	-	-	28
Тема 2. Трудові ресурси та зайнятість населення.	14	2	-	-	-	12	14	-	-	-	14
Разом за Розділом 2	44	8	4	-	-	32	44	2	-	-	42
Усього годин	90	20	16	-	-	54	90	4	2	-	84
ІНДЗ											
ІНДЗ			-	-	-			-	-	-	
Усього годин	90	20	16	-	-	54	90	4	2	-	84

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
Змістовий модуль 1. Формування кількості і відтворення населення. Склад населення.			
1.	Тема 1. Вступ. Географія населення як складова суспільної географії.	2	-
2.	Тема 2. Кількість та відтворення населення.	4	2
3.	Тема 3. Міграції населення.	2	-
4.	Тема 4. Статеві-вікова структура населення. Соціальний склад населення.	2	-
5.	Тема 5. Расовий, етнічний, релігійний склад населення світу.	4	-
Разом за змістовим модулем 1:		14	2
Змістовий модуль 2. Територіальна організація населення. Трудові ресурси та їх використання.			
6.	Тема 1 Системи розселення та їх географічні форми. Урбанізація.	4	2
7.	Тема 3. Трудові ресурси та зайнятість населення.	2	-
Разом за змістовим модулем 2:		6	2
Разом за семестр:		20	4

ТЕМИ І ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
Розділ 1. Формування кількості і відтворення населення. Склад населення.			
1	Географія населення як складова суспільної географії.	2	-
2	Чисельність населення світу та її динаміка	2	1
3	Природний рух (відтворення) населення. Демографічний перехід	2	1
4	Міграції населення	2	-
5	Статеві-вікова структура населення	2	-
6	Расовий, етнічний та релігійний склад населення	2	-
Розділ 2. Територіальна організація населення. Трудові ресурси та їх використання.			
7	Розміщення населення. Густота населення. Системи розселення та їх географічні форми. Міські та сільські поселення.	2	-
8	Урбанізація як світовий процес	2	-
Разом:		16	2

6. Методичні розробки практичних занять

Практичне заняття № 1

Географія населення як складова суспільної географії

Мета: закріпити знання методологічних основ сучасної географії населення та історію розвитку географії населення; формувати уміння визначати місце географії населення в системі географічних наук, схематично відображати структуру географії населення.

Обладнання: зошити, «Політична карта світу», карта адміністративно-територіального устрою України, атласи з курсу «Географія: регіони та країни світу» (10-й клас).

Хід заняття

I. Теоретичний блок

1. Дайте визначення поняття «народонаселення». Об'єктом яких галузей науки виступає народонаселення?
2. Які характерні риси народонаселення?
3. Визначте об'єктно-предметну суть географії населення як науки.
4. Яке місце посідає географія населення в системі географічних наук?
5. Яке твердження, на Вашу думку, є правильним: «Географія населення – це самостійна галузь суспільної географії», «Географія населення – це складова соціальної географії» чи «Географія населення – це самостійна наука»? Відповідь обґрунтуйте.
6. Яку структуру має географія населення?
7. З якими галузями знань має зв'язки географія населення? Наведіть приклади суміжних дисциплін, що виникли на стику географії населення з іншими науками.
8. Розкрийте завдання географії населення як науки.
9. Висвітліть основні періоди та етапи розвитку географії населення в світі.
10. Які особливості розвитку географії населення в Україні?
11. Назвіть методи наукових досліджень, що застосовуються в географії населення.

II. Практичний блок

Завдання 1. Накресліть схему «Місце географії населення в системі географічних наук»

Завдання 2. Побудуйте схему галузевої структури географії населення.

Завдання 3. Відобразіть схематично взаємозв'язки географії населення з іншими науками. Позначте на схемі суміжні дисципліни, що виникли на стику географії населення з іншими галузями знань.

Завдання 4. Підготуйте коротке повідомлення про одного з відомих географів, що працювали в галузі географії населення в минулому або працюють в наш час.

Рекомендована література:

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. -300с.
5. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В. Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
6. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
7. Топчів О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
8. Жупанський Я. Історія географії в Україні. – К., 2006.
9. Исаченко А.Г. Развитие географических идей. – М., 1971.

Практичне заняття № 2

Чисельність населення світу та її динаміка

Мета: закріпити знання про географію населення як науку, чисельність населення світу та її динаміку; формувати вміння графічно відображати та аналізувати динаміку населення світу та окремих територій, робити висновки, виявляти закономірності.

Обладнання: зошити, «Політична карта світу», карта адміністративно-територіального устрою України, атласи з курсу «Географія: регіони та країни світу» (10-й клас).

Хід заняття

I. Теоретичний блок

1. Що таке чисельність населення? Як змінювалася чисельність населення в різні періоди розвитку людства?
2. Які фактори впливають на зміну чисельності населення?
3. Які прогнози демографічної комісії ООН що зміни чисельності населення світу та окремих регіонів в майбутньому?
4. Назвіть країни світу з найбільшою чисельністю населення.

II. Практичний блок

Завдання 1. Побудувати графік динаміки чисельності населення світу протягом нашої ери. Проаналізувати побудований графік та зробити висновки.

Дані для побудови графіку:

- початок ери – 230 млн. осіб
- 1000 р. – 300 млн. осіб
- 1500 р. – 450 млн. осіб
- 1650 р. – 500 млн. осіб
- 1850 р. – 1000 млн. осіб
- 1900 р. – 1560 млн. осіб
- 1950 р. – 2527 млн. осіб
- 1999 р. – 6000 млн. осіб
- 2011 р. – 7000 млн. осіб
- 2017 р. – 7530 млн. осіб
- 2018 р. – 7597 млн. осіб
- 2019 р. (початок) -7678 млн. осіб

Завдання 2. На контурній карті позначити найбільші за чисельністю населення країни світу станом на 2019 р. Проаналізувати таблицю 1. Та зробити висновки, які зміни відбулися в переліку найбільших за чисельністю населення країн світу та як змінювалася кількість населення цих країн. Пояснити причини цих змін. Зробити прогноз як зміниться цей перелік через 10 років.

Табл. 1. Найбільші за чисельністю населення країни світу

Місце	2010 р.	2019 р. (початок)
	Країна (чисельність населення)	Країна (чисельність населення)
1	Китай (1 млрд. 341 млн. осіб)	Китай (1 млрд. 398 млн. осіб)
2	Індія (1 млрд. 225 млн. осіб)	Індія (1 млрд. 373 млн.)
3	США (310 млн. осіб)	США (331 млн.)
4	Індонезія (240 млн. осіб)	Індонезія (269 млн.)
5	Бразилія (195 млн. осіб)	Бразилія (214 млн.)
6	Пакистан (174 млн. осіб)	Пакистан (204 млн.)
7	Нігерія (158 млн. осіб)	Нігерія (201 млн.)
8	Бангладеш (149 млн. осіб)	Бангладеш (168 млн.)
9	Росія (143 млн. осіб)	Росія (143 млн.)
10	Японія (127 млн. осіб)	Мексика (133 млн.)
11	Мексика (113 млн. осіб)	Японія (125 млн.)
12		Ефіопія (109 млн. осіб)
		Філіппіни (107 млн. осіб)

Завдання 3. На основі даних таблиці 1. побудувати графіки динаміки чисельності наявного та постійного населення України протягом 1990-2011 рр. Проаналізувати побудовані графіки та зробити висновки про основні тенденції в динаміці чисельності наявного та постійного населення.

Таблиця 1. Динаміка чисельності населення України упродовж 1990-2020 рр.

Рік	Чисельність наявного населення, тис. осіб	Чисельність постійного населення, тис. осіб
1990	51838,5	51556,5
1991	51944,4	51623,5
1992	52056,6	51708,2
1993	52244,1	51870,4
1994	52114,4	51715,4
1995	51728,4	51300,4
1996	51297,1	50874,1
1997	50818,4	50400,0
1998	50370,8	49973,5
1999	49918,1	49544,8
2000	49429,8	49115,0
2001	48923,2	48663,6
2002	48457,1	48240,9
2003	48003,5	47823,1
2004	47622,4	47442,1
2005	47280,8	47100,5
2006	46929,5	46749,2

2007	46646,0	46465,7
2008	46372,7	46192,3
2009	46143,7	45963,4
2010	45962,9	45782,6
2011	45778,5	45598,2
2012	45633,6	45453,3
2013	45553,0	45372,7
2014	45426,2	45245,9
2015*	42929,3	42759,7
2016*	42760,5	42590,9
2017*	42584,5	42414,9
2018*	42281,9	42112,4
2019*	42027,8	41858,2
2020**	41902,4	41732,8

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

** на початок року

Завдання 4. На основі даних таблиці 2. побудувати графіки динаміки чисельності наявного та постійного населення Кіровоградської області протягом 1990-2010 рр. Проаналізувати побудовані графіки та зробити висновки.

Таблиця 2. Динаміка чисельності населення Кіровоградської області упродовж 1990-2018 рр.

Рік	Чисельність наявного населення, тис. осіб	Чисельність постійного населення, тис. осіб
1990	1240,5	1229,2
1991	1245,3	1233,7
1992	1247,5	1235,9
1993	1251,2	1239,8
1994	1246,3	1235,0
1995	1236,2	1224,9
1996	1224,8	1213,4
1997	1210,8	1199,6
1998	1196,4	1185,9
1999	1180,8	1171,6
2000	1164,5	1156,0
2001	1146,9	1140,0
2002	1133,0	1125,7
2003	1115,7	1109,3
2004	1100,0	1093,6
2005	1083,9	1077,5
2006	1067,2	1060,8
2007	1053,1	1046,7
2008	1039,7	1033,3
2009	1027,0	1020,6
2010	1017,8	1011,4
2011	1010,0	1003,6
2012	1002,4	996,0
2013	995,2	988,7
2014	987,6	981,1
2015	980,6	974,2
2016	973,2	966,7
2017	965,8	949,8
2018	951,4	945,0

Додаткове завдання (за бажанням). Підготувати повідомлення або презентацію за однією з тем (за вибором):

- Прогноз демографічної комісії ООН щодо зміни в чисельності населення
- Наслідки зростання чисельності населення
- Теорії та концепції народонаселення.

Рекомендована література:

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. -300с.
5. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В.Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
6. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
7. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
8. Дані про чисельність та природний рух населення України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Населення Кіровоградщини. Демографічний щорічник за 2018р. - К.: Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2018. – С.5-20.

Практичне заняття № 3.

Природний рух (відтворення) населення. Демографічний перехід

Мета: закріпити знання про відтворення населення та його типи; формувати вміння графічно відображати та аналізувати показники природного руху населення, аналізувати графічний та картографічний матеріал, робити висновки, виявляти закономірності.

Обладнання: зошити, «Політична карта світу», карта адміністративно-територіального устрою України, атласи з курсу «Географія: регіони та країни світу» (10-й клас).

Хід заняття

I. Теоретичний блок

1. Що таке відтворення населення? Які Ви знаєте історичні типи відтворення?
2. Охарактеризувати сучасні типи відтворення населення та закономірності їх поширення на планеті.
3. Що таке демографічний перехід? Охарактеризуйте фази демографічного переходу.
4. Які показники використовуються для аналізу народжуваності, смертності населення?
5. Що таке природний приріст населення? Який він буває?
6. Які фактори впливають на процеси відтворення населення?
7. Що таке демографічна ситуація? Типи демографічної ситуації.
8. Які особливості демографічної політики в країнах з різними типами відтворення населення?
9. Середня тривалість життя населення як демографічний показник. Відмінності у середній тривалості життя населення за регіонами та країнами світу.

II. Практичний блок

Завдання 4. На контурній карті світу позначити країни з різним типом відтворення. Зробити висновки про закономірності поширення різних типів відтворення в світі.

Завдання 5. За даними таблиці 1. вирахувати коефіцієнти природного приросту населення України в цілому та її окремих областей.

Таблиця 1. Природний рух населення України у 2018 р.

Адміністративні одиниці	Коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт смертності населення, ‰	Коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення, ‰
Автономна республіка Крим	...	...	
Вінницька область	8,9	15,2	
Волинська область	11,5	13,1	
Дніпропетровська область	8,5	15,8	
Донецька область	...	...	
Житомирська область	9,4	16,2	
Закарпатська область	11,6	12,0	
Запорізька область	8,2	16,0	
Івано-Франківська область	9,7	12,6	
Київська область	9,7	16,0	
Кіровоградська область	8,2	16,3	
Луганська область	...	...	
Львівська область	9,9	12,7	
Миколаївська область	8,8	14,8	
Одеська область	10,6	14,0	
Полтавська область	7,8	16,5	
Рівненська область	12,4	12,6	

Сумська область	7,3	16,0	
Тернопільська область	8,8	14,0	
Харківська область	8,0	15,2	
Херсонська область	9,5	15,1	
Хмельницька область	9,0	15,3	
Черкаська область	7,9	16,3	
Чернівецька область	10,4	12,4	
Чернігівська область	7,4	18,4	
м. Київ	12,1	10,5	
м. Севастополь	...	...	
Всього по Україні	9,4	14,5	

Завдання 3. На основі таблиці «Природний рух населення України у 2018 р.» побудувати картосхеми «Народжуваність за регіонами України, 2018 р.», «Смертність населення в Україні, 2018 р.» та «Природний приріст населення в Україні, 2018». Проаналізувати побудовані картосхеми та виявити геопросторові закономірності у розподілі показників народжуваності, смертності та природного приросту в Україні. Поясніть причини просторових відмінностей в цих показниках.

Завдання 4. Вирахувати природний приріст населення України у 1990-2018 рр. Побудувати графіки динаміки коефіцієнтів смертності, народжуваності та природного приросту населення в Україні упродовж 1990-2018 рр. Проаналізувати побудовані графіки і зробити висновки.

Таблиця 2. Динаміка коефіцієнтів народжуваності, смертності та природного приросту населення України у 1990-2018* рр.

Роки	Коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт смертності населення, ‰	Коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення, ‰
1990	12,6	12,1	
1991	12,1	12,9	
1992	11,4	13,3	
1993	10,7	14,2	
1994	10,0	14,7	
1995	9,6	15,4	
1996	9,2	15,2	
1997	8,7	14,9	
1998	8,4	14,4	
1999	7,8	14,9	
2000	7,8	15,4	
2001	7,7	15,3	
2002	8,1	15,7	
2003	8,5	16,0	
2004	9,0	16,0	
2005	9,0	16,6	
2006	9,8	16,2	
2007	10,2	16,4	
2008	11,0	16,3	
2009	11,1	15,3	
2010	10,8	15,2	
2011	11,0	14,5	
2012	11,4	14,5	
2013	11,1	14,6	
2014	10,8	14,7	
2015	10,7	14,9	
2016	10,3	14,7	
2017	9,4	14,5	
2018	8,7	14,8	

*дані подані на 1 січня наступного року

Завдання 5. Побудувати стовпчикову діаграму «Середня очікувана тривалість життя при народженні в регіонах України у 2018 р.» (обидві статі). Проаналізувати побудовану діаграму та виявити територіальні відмінності у показниках середньої очікуваної тривалості життя. На основі таблиці 3.

проаналізувати відмінності в показниках очікуваної середньої тривалості життя між чоловіками і жінками. Зробити висновки.

Таблиця 3. Середня очікувана тривалість життя при народженні по регіонах у 2018 році, років

	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
Україна	71,76	66,69	76,72
Автономна Республіка Крим	...	...	...
<i>області</i>			
Вінницька	72,69	67,58	77,69
Волинська	71,49	65,97	77,16
Дніпропетровська	70,46	65,26	75,43
Донецька	...	...	...
Житомирська	70,08	67,58	75,83
Закарпатська	71,99	66,77	75,22
Запорізька	71,11	65,70	76,35
Івано-Франківська	73,67	68,81	78,46
Київська	70,30	64,82	75,78
Кіровоградська	70,83	65,75	75,81
Луганська	...	...	...
Львівська	73,36	68,33	78,42
Миколаївська	71,06	66,03	75,98
Одеська	70,98	66,37	75,54
Полтавська	72,76	67,67	76,74
Рівненська	71,62	66,59	76,70
Сумська	72,26	67,22	77,17
Тернопільська	73,39	68,20	78,57
Харківська	71,40	66,37	76,27
Херсонська	70,51	65,38	75,57
Хмельницька	72,28	66,83	77,75
Черкаська	71,78	66,6	76,85
Чернівецька	73,83	69,17	78,34
Чернігівська	70,51	64,76	76,35
<i>міста</i>			
м.Київ	74,01	69,62	78,03
Севастополь (міськрада)	...	...	...

Теми для доповідей та презентацій:

1. Демографічна ситуація в одній з країн світу (за вибором). Пропозиції щодо заходів демографічної політики, які можуть бути запроваджені в цій країні.
2. Демографічна політика в одній з країн світу (за вибором) (обов'язково зробити висновок про ефективність такої демографічної політики).

Рекомендована література:

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. -300с.
5. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В.Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
6. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
7. Дані про чисельність та природний рух населення України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Практичне заняття № 4 Міграції населення

Мета: закріпити знання про міграційний рух населення, класифікації міграцій; формувати вміння визначати показники «сальдо міграцій», «об'єм міграцій», коефіцієнти валової міграції, міграційного прибуття і вибуття, вміння графічно відображати та аналізувати показники міграційного руху населення, робити висновки, виявляти закономірності.

Обладнання: зошити, «Політична карта світу», карта адміністративно-територіального устрою України, атласи з курсу «Географія: регіони та країни світу» (10-й клас).

Основні поняття з теми:

Міграційний рух населення – демографічний процес, що змінює чисельність і склад населення за рахунок його територіального переміщення.

Міграційні потоки за своїми складовими частинами поділяють на внутрішньорегіональну, міжрегіональну та міждержавну міграції.

Міждержавна міграція – вибуття населення за межі України або прибуття до України з інших країн.

Прибуття/вибуття – реєстрація органами реєстрації кожного окремого випадку зміни місця проживання особи.

Кількість прибулих визначають за відомостями про реєстрацію місця проживання фізичних осіб.

Кількість вибулих визначають за відомостями про зняття з реєстрації місця проживання фізичних осіб.

Міграційний приріст (скорочення) населення – різниця між кількістю прибулих на дану територію та кількістю вибулих за її межі.

Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) (на 10 000 осіб наявного населення) – відношення міграційного приросту (скорочення) населення до середньорічної чисельності наявного населення.

Біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.

Хід заняття

I. Теоретичний блок

10. Що таке міграції? Пояснити вплив міграцій на процеси перерозподілу населення.
11. Розкрити суть різних класифікацій міграцій.
12. Розкрити суть основних показників міграційного руху населення.
13. Охарактеризувати міграційні процеси в сучасному світі.

II. Практичний блок

Завдання 1. За даними таблиці 1. Розрахувати показники сальдо і об'єму міграцій, коефіцієнтів валової міграції, міграційного прибуття і міграційного вибуття для України та однієї з областей (за вказівкою викладача). Здійснити письмовий аналіз виявлених тенденцій механічного руху населення.

Формули для розрахунків:

сальдо міграцій (міграційний приріст або скорочення):

$$C = N_{\text{пр.}} - N_{\text{виб.}}$$

коефіцієнт сальдо міграцій (міграційного приросту (скорочення):

$$K_{\text{с.м.}} = \frac{N_{\text{пр.}} - N_{\text{виб.}}}{N_{\text{пост.}}} * 100 \%$$

$$K_{\text{с.м.}} = \frac{C_{\text{м.}}}{N_{\text{пост.}}} * 100 \%$$

об'єм міграцій:

$$O = N_{\text{пр.}} + N_{\text{виб.}}$$

коефіцієнт валової міграції:

$$K_{в.м.} = \frac{N_{пр.} + N_{виб.}}{N_{пост.}} * 100 \%$$

коефіцієнт міграційного прибуття:

$$K_{м.пр.} = \frac{N_{пр.}}{N_{пост.}} * 100 \%$$

коефіцієнт міграційного вибуття:

$$K_{м.виб.} = \frac{N_{виб.}}{N_{пост.}} * 100 \%$$

Завдання 2. На основі таблиці 1. вирахувати сальдо міграцій та коефіцієнт сальдо міграцій для України та її областей, побудувати стовпчасту діаграму «Сальдо міграцій в областях України у 2018 р.». Проаналізувати побудовану діаграму та зробити висновки про територіальні відмінності міграційного руху населення в Україні.

Таблиця 1. Міграційний рух населення України та її областей у 2018* р.

Адміністративні одиниці	Середня чисельність населення у 2018 р., осіб	Кількість тих, хто прибув, осіб	Кількість тих, хто вибув, осіб	Сальдо міграцій, осіб	Коефіцієнт сальдо міграцій, ‰
Україна	42100165	629276	610687		
Вінницька	1561016	22387	26229		
Волинська	1034165	17098	17785		
Дніпропетровська	3215499	41233	38681		
Донецька	4170296	19197	29477		
Житомирська	1226485	21873	23304		
Закарпатська	1254645	8317	8233		
Запорізька	1713714	18294	20466		
Івано-Франківська	1372648	20533	19973		
Київська	1755333	58552	31410		
Кіровоградська	944484	15242	17536		
Луганська	2155221	7975	13605		
Львівська	2507445	38645	36759		
Миколаївська	1135495	13053	15266		
Одеська	2370631	38284	30588		
Полтавська	1399296	29902	29826		
Рівненська	1157914	22000	24198		
Сумська	1085659	21076	23179		
Тернопільська	1045845	23160	23125		
Харківська	2669167	51804	47270		
Херсонська	1040878	11970	14243		
Хмельницька	1266394	27007	27673		
Черкаська	1209728	20483	22951		
Чернівецька	902473	10083	9861		
Чернігівська	1004370	16500	18383		
м.Київ	2901364	54608	40666		

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Завдання 3. На основі таблиці 2. Побудувати графік «Динаміка міграційного приросту (скорочення) населення України у 2002-2018 рр.». Проаналізувати графічний образ та зробити висновки про тенденції міграційного руху населення країни.

Таблиця 2. Динаміка міграційного приросту (скорочення) населення України 2002-2018 рр.

Рік	Міграційний приріст (скорочення) населення (сальдо міграцій), осіб на 10 000тис. осіб
2002	-7,0
2003	-5,1
2004	-1,6
2005	1,0
2006	3,0
2007	3,6
2008	3,2
2009	2,9
2010	3,5
2011	3,7

2012	13,5
2013	7,0
2014	5,3
2015	0,8
2016	4,6
2017	15,2
2018	4,4

Завдання 4. На основі таблиці 4. Побудувати графіки динаміки показників міждержавної міграції (кількість прибулих, вибулих та міграційний приріст (скорочення) населення України упродовж 2002-2017 рр. Проаналізувати побудовані графіки та зробити висновки про існуючі тенденції у міждержавних міграціях населення в Україні.

Таблиця 4. Міграційний рух населення України у 2002–2017 роках

	Усі потоки міграції			У т. ч. міждержавна міграція		
	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (–)	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (–)
Міські поселення та сільська місцевість						
2002	760 005	793 796	–33 791	42 473	76 264	–33 791
2003	762 033	786 243	–24 210	39 489	63 699	–24 210
2004	789 379	796 994	–7 615	38 567	46 182	–7 615
2005	763 222	758 639	4 583	39 580	34 997	4 583
2006	765 882	751 637	14 245	44 227	29 982	14 245
2007	758 292	741 454	16 838	46 507	29 669	16 838
2008	710 790	695 869	14 921	37 323	22 402	14 921
2009	642 819	629 372	13 447	32 917	19 470	13 447
2010	683 449	667 316	16 133	30 810	14 677	16 133
2011	669 397	652 301	17 096	31 684	14 588	17 096
2012	726 226	664 382	61 844	76 361	14 517	61 844
2013	675 942	644 029	31 913	54 100	22 187	31 913
2014	542 506	519 914	22 592	42 698	21 599	21 099
2015	533 278	519 045	14 233	30 659	21 409	9 250
2016 ¹	256 808	246 188	10 620	14 311	6 465	7 846
2017 ¹	442 287	430 290	11 997	28 360	20 234	8 126

¹ З квітня 2016 року по вересень 2017 року інформація формувалася на основі наявних адміністративних даних, які надійшли від окремих органів реєстрації (виконавчих органів сільської, селищної або міської ради, сільських голів (у разі якщо відповідно до законодавства виконавчий орган сільської ради не утворено)).

Довідково: усі потоки міграції включають внутрішньорегіональну, міжрегіональну та міждержавну.

Завдання 5. На основі таблиці 3. Визначити основні напрямки міждержавних міграцій в Україні у 2017 р. Зазначити про 5 країн, які є лідерами за кількістю прибулих в Україну або вибулих з України мігрантів. Проаналізувати показники міграційного приросту (скорочення) населення країни в результаті міждержавних міграцій.

Таблиця 4. Кількість міждержавних мігрантів за країнами в'їзду (виїзду) у 2017 році

	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (–)
Усього	28 360	20 234	8 126
у тому числі з			
Країн Європи	8 788	6 337	2 451
з них			
Австрія	29	115	–86
Білорусь	819	413	406
Естонія	31	15	16
Іспанія	86	93	–7
Італія	266	105	161

Латвія	81	28	53
Литва	74	187	-113
Молдова, Республіка	879	351	528
Німеччина	271	1 162	-891
Польща	321	357	-36
Російська Федерація	4 948	2 522	2 426
Угорщина	76	335	-259
Чехія	70	159	-89
Країн Америки	931	2 024	-1 093
з них			
Канада	77	72	5
США	650	1 868	-1 218
Країн Азії	13 993	9 369	4 624
з них			
Азербайджан	1 545	1 081	464
Вірменія	499	81	418
Грузія	663	215	448
Ізраїль	825	778	47
Казахстан	271	303	-32
Киргизстан	78	20	58
Таджикистан	163	99	64
Туреччина	1 424	371	1 053
Туркменістан	807	3 014	-2 207
Узбекистан	1 107	436	671
Країн Африки	4 615	2 485	2 130
Країн Австралії та Океанії	33	19	14

Рекомендована література:

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
- 4.
5. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. -300с.
6. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В.Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
7. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
8. Шувалов Е.Л. География населения. Учеб. Пособие для студентов географических специальностей пед. институтов./ Е.Л. Шувалов – М., «Просвещение», 1977.
9. Демографічна ситуація в Україні у 2018 р. // Експрес-випуск Державної служби статистики України.
10. Демографічний щорічник «Населення України, 2017 р. – Державна служба статистики України. – 2018. // <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Дані про міграційний рух населення України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Населення Кіровоградщини. Демографічний щорічник за 2018р. - К.: Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2018. – С.5-20.

Практичне заняття № 5.

Статеві-вікова структура населення

Мета: закріпити знання про статеві-вікову структуру населення, фактори, що впливають на статеві-віковий склад населення; формувати вміння будувати та аналізувати статеві-вікові піраміди, визначати особливості статеві-вікової структури населення країн різних типів.

Обладнання: зошити, «Політична карта світу», карта адміністративно-територіального устрою України, атласи з курсу «Географія: регіони та країни світу» (10-й клас).

Хід заняття

I. Теоретичний блок

1. Що відображає статеву структуру населення?
2. Які фактори і яким чином впливають на особливості статеві структури населення різних регіонів світу?
3. Що таке «вікова структура населення»?
4. Які підходи існують щодо виділення вікових груп населення?
5. Які фактори і яким чином впливають на особливості вікової структури населення різних регіонів світу?
6. Яка методика побудови статеві-вікової піраміди?

II. Практичний блок

Завдання 1. Проаналізуйте мал. 2. Які особливості вікового складу населення світу? У чому полягають відмінності між країнами Європи й Африки у віковому складі населення? В якому з регіонів світу найбільш молоде та найбільш старе населення? Чим можна пояснити, що понад чверть населення світу належить до молодшої вікової групи?

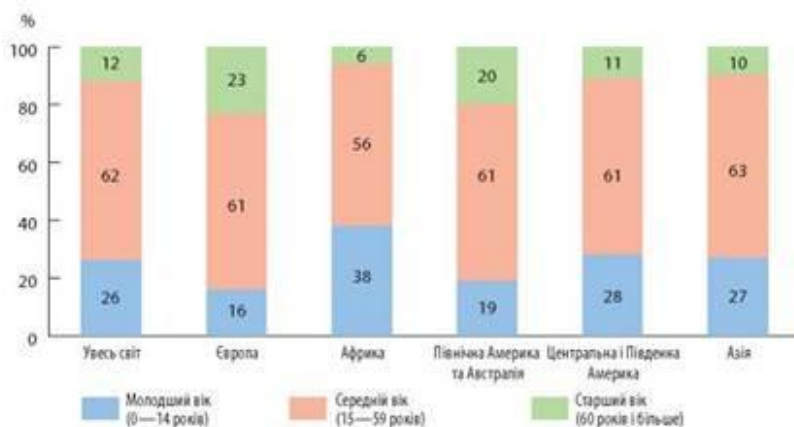

Рис. 1. Віковий склад населення світу.

Завдання 2. Проаналізувати статеві-вікові піраміди населення Індії та Німеччини (рис. 2.) та зробити висновки.

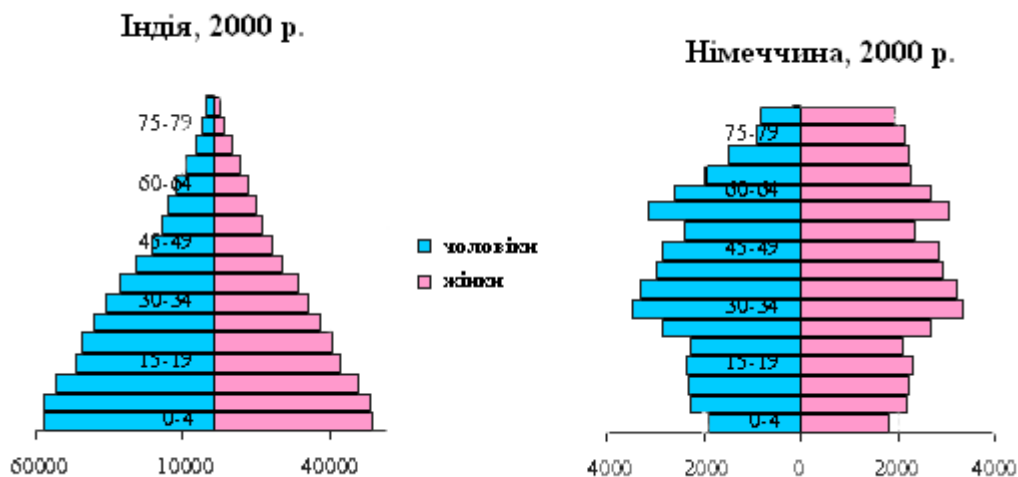

Рис. 2. Статеві-вікові піраміди населення Індії та Франції, 2000 р.

Завдання 3. Ви вже знаєте, що наочне уявлення про статеві-вікову структуру населення країни можна отримати на підставі аналізу статеві-вікових пірамід (рис. 3, 4). Кожній із фаз демографічного переходу відповідає певний їх вид (мал. 5). Охарактеризуйте населення країн за наведеними статеві-віковими пірамідами. Укажіть форму піраміди (якщо вона добре виражена), співвідношення між частинами (окремими групами населення) за віком, статтю. Також зазначте тип відтворення населення цих країн. Дайте відповіді на запитання:

1) Чим пояснюється форма статеві-вікової піраміди, яка відповідає I фазі демографічного переходу?

2) Розкажіть про демографічну ситуацію країни, яка має статево-вікову піраміду, що відповідає IV фазі демографічного переходу. Як ця піраміда може змінитися із часом? Накресліть її та поясніть.

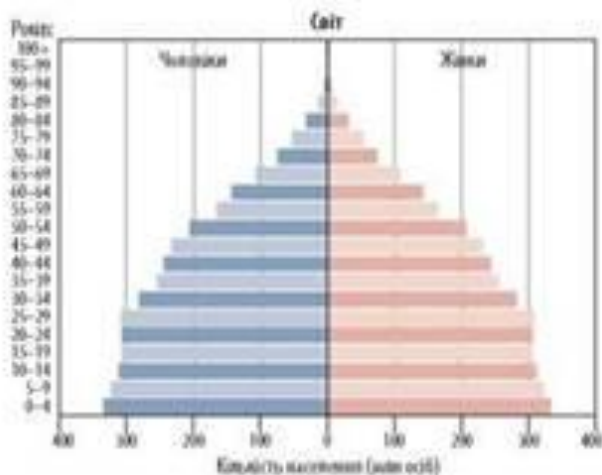

Рис. 3. Розподіл населення світу за віком і статтю (2016 р.).

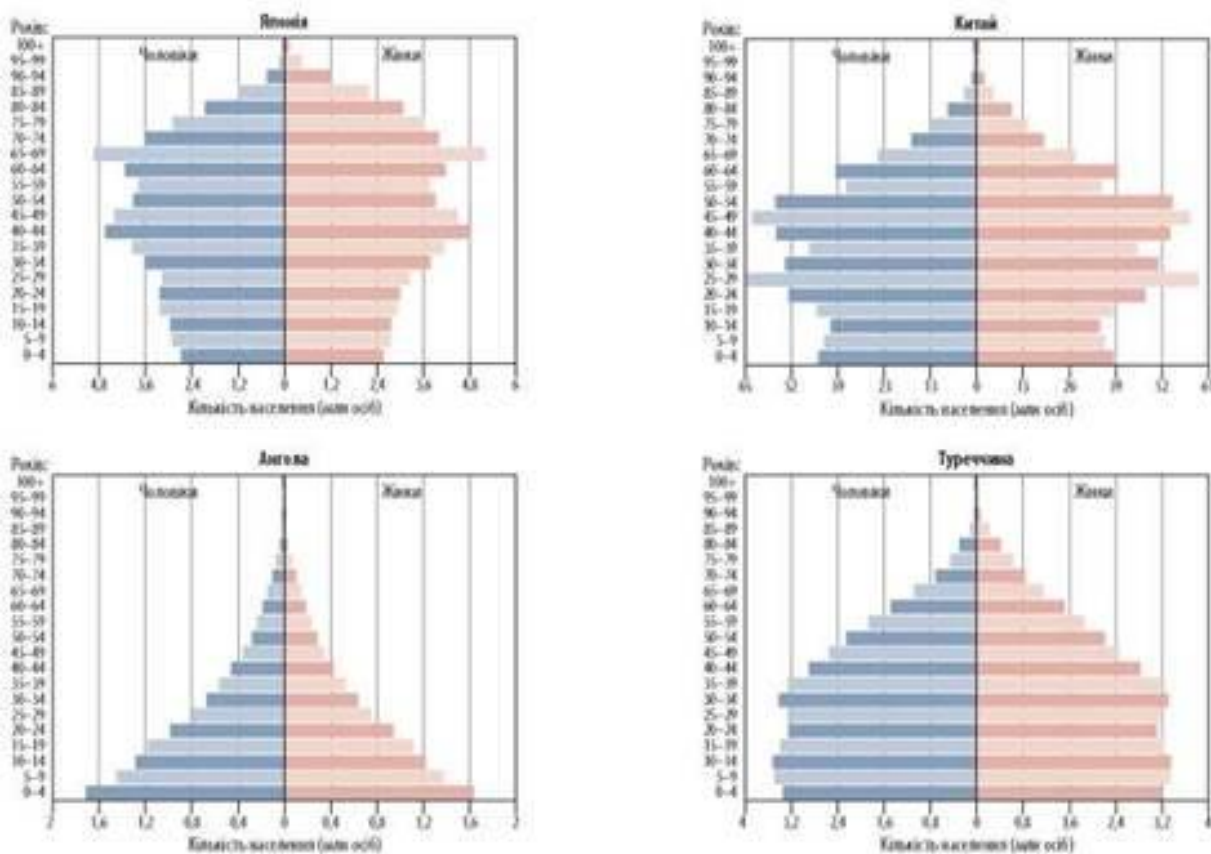

Рис. 4. Статево-вікові піраміди різних країн.

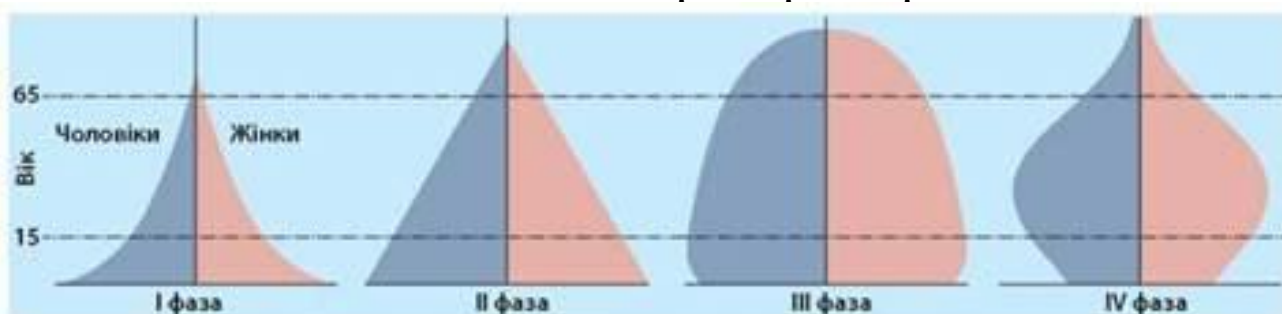

Рис. 5. Узагальнені статево-вікові піраміди, характерні для різних фаз демографічного переходу.

Завдання 4. Користуючись даними таблиці 1. побудувати статеві-вікову піраміду населення України станом на 1 січня 2018 р. Проаналізувати побудовану піраміду. Співставити побудовану піраміду із статеві-віковою пірамідою населення України за 2001 р. (рис. 1.) та зробити висновки.

Табл. 1. Розподіл постійного населення України за статтю і віком станом на 1 січня 2018 р.

Вік	обидві статі	чоловіки	жінки
0-4	2 097 973	1 081 426	1 016 547
5-9	2 379 971	1 226 979	1 152 992
10-14	2 052 546	1 054 198	998 348
15-19	1 840 643	945 967	894 676
20-24	2 313 510	1 189 370	1 124 140
25-29	3 055 950	1 562 602	1 493 348
30-34	3 635 922	1 842 797	1 793 125
35-39	3 249 517	1 623 318	1 626 199
40-44	3 047 046	1 485 621	1 561 425
45-49	2 887 430	1 381 886	1 505 544
50-54	2 823 735	1 302 639	1 521 096
55-59	3 152 778	1 395 204	1 757 574
60-64	2 712 475	1 128 895	1 583 580
65-69	2 364 521	918 219	1 446 302
70-74	1 336 574	465 668	870 906
75-79	1 588 273	489 788	1 098 485
80 і більше	1 677 902	463 603	1 214 299
Всього	42 216 766	19 558 180	22 658 586

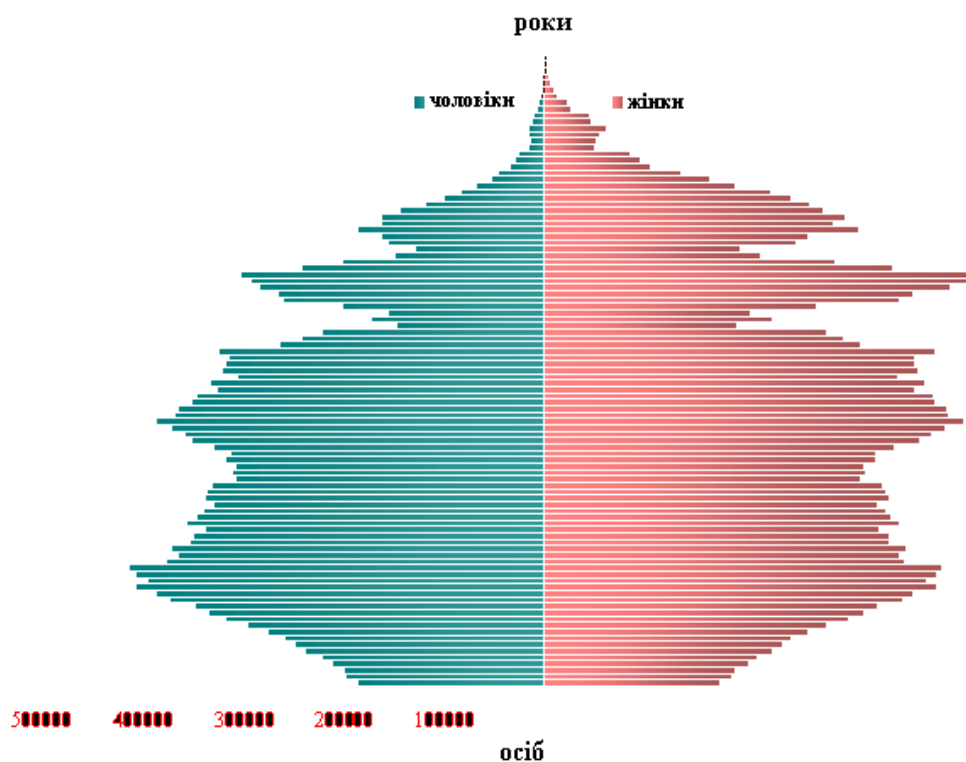

рис. 1. Статеві-вікова піраміда населення України за даними перепису населення 2001 року.

Методичні вказівки: Для побудови статеві-вікової піраміди в треба відкласти на горизонтальній вісі (відповідно для чоловічої і жіночої частини населення) кількість осіб, що перебувають у цьому віці, а за вертикальною віссю відкласти чотирирічні вікові групи (0-4, 5-9, 10-14 тощо).

Здійснюючи аналіз побудованої статеві-вікової піраміди слід звернути увагу на наступне: а) яка вікова група є найбільш чисельною, яка – найменш чисельною; б) як

співвідноситься чоловіча і жіноча частина населення; в) у яких вікових групах диспропорція між чоловіками і жінками найбільша.

Рекомендована література:

1. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
2. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. -300с.
3. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В. Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
4. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
5. Шувалов Е.Л. География населения. Учеб. Пособие для студентов географических специальностей пед. институтов./ Е.Л. Шувалов – М., «Просвещение», 1977.
6. Демографічна ситуація в Україні у 2010 р. // Експрес-випуск Державного комітету статистики України. - № 31. – 32 с.
7. Демографічний щорічник «Населення Кіровоградщини, 2010 р. – Головне управління статистики в Кіровоградській області. – 2011. – 215 с.
8. Атлас з економічної і соціальної географії світу для 10-го класу.
9. Демографічні щорічники «Населення України, 2001 та 2017 р. – Державна служба статистики України.

Практичне заняття № 6.

Расовий, етнічний та релігійний склад населення

Мета: закріпити знання про расовий, етнічний та релігійний склад населення світу; формувати вміння аналізувати, встановлювати закономірності в розміщенні поширення расових груп населення, аналізувати статистичні матеріали по етнічному та релігійному складу населення, встановлювати закономірності в розміщенні етносів, поширенні мов та релігій; характеризувати етномовну та георелігійну ситуацію в регіоні.

Обладнання: зошити, «Політична карта світу», карта адміністративно-територіального устрою України, атласи з курсу «Географія: регіони та країни світу» (10-й клас).

Хід заняття

I. Теоретичний блок

1. Що таке «людські раси»? Які існують расові ознаки? Гіпотези походження рас.
2. Класифікація рас. Характеристика великих рас. Перехідні та змішані раси.
3. Расовий склад регіонів світу.
4. Що таке «етнос», «етнікос», «етносоціальний організм»? Стадіальні типи етносів.
5. Суть різних концепцій етногенезу. Етнічні процеси.
6. Класифікація етносів за мовною ознакою.
7. Що таке «релігія»? Які існують класифікації релігій? Охарактеризувати світові релігії. Навести приклад національних та місцевих релігій.
8. Розкрити закономірності поширення релігій в світі.
9. Охарактеризувати сучасну георелігійну ситуацію в Україні.

II. Практичний блок

Завдання 1. На контурній карті світу позначити ареали поширення мовних сімей. Зробити висновок про територіальні закономірності в поширенні мов.

Завдання 2. Скласти логічно-опорну схему «Расовий склад населення світу»

Завдання 3. На основі таблиці 1. (*Додаток 1.*) побудувати секторні діаграми етнічного та мовного складу населення (рис 1.) України та однієї з областей (за вказівкою викладача) у 1979 р., 1989 р., 2001 р. Здійснити письмовий аналіз побудованих діаграм та зробити висновки про основні тенденції в динаміці етномовного складу населення України та обраної області.

Рис. 1. Зразок оформлення секторної діаграми етномовного складу населення.

Завдання 4. На основі таблиці 2. (Додаток 2.) письмово проаналізуйте етномовну ситуацію в Кіровоградській області у 2001 р. Особливу увагу зверніть на територіальні особливості етнічного та мовного складу населення в області.

Завдання 5. На контурній карті світу позначити ареали поширення світових, національних та місцевих релігій. Проаналізувати географію поширення релігій. У висновках зазначити закономірності поширення релігій.

Завдання 6. На основі таблиці 3. Оформити тематичну контурну карту «Релігійність населення України». Фоном позначити індекс релігійності населення, стовпчиковими діаграмами – кількість православних та протестантських громад в регіонах України. Проаналізувати побудовану картосхему та виявити особливості релігійного складу населення регіонів України.

Завдання 7. На основі даних таблиці 4. Побудувати секторні діаграми релігійного складу населення України та по одній області з кожного регіону України (захід, схід, північ, південь, центр) за вибором. Проаналізувати побудовані діаграми та зробити висновки про відмінності релігійного складу населення Кіровоградської області від такого в сусідніх областях та в Україні в цілому.

Додаткове завдання: Підготувати коротке повідомлення про одну з світових, національних чи місцевих релігій світу.

Рекомендована література:

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Національний склад населення Кіровоградської області та його мовні ознаки (за даними всеукраїнського перепису населення 2001 року). [Табл] – Кіровоград: Кіровоградське обласне управління статистики. – 2003 р. – 120с
5. Населення Кіровоградської області (За даними Всесоюзного перепису населення 1989 р.) [Табл]– Держкомстат УРСР. Кіровоградське обл. упр-ня статистики.– м. Кіровоград, 1991р.–С.115-126.
6. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2019 року [Електронний ресурс] / Інформація Міністерства культури України. – Режим доступу:http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245234272
7. Дані про кількість зареєстрованих та незареєстрованих релігійних організацій у Кіровоградській області (01.01.2019) [Електронний ресурс] / Інформація управління комунікацій з громадськістю Кіровоградської ОДА. – Режим доступу: <http://uvr.kr-admin.gov.ua/index.php?page=Presentation/main.html>
8. Маслова Н.М. Георелігійна ситуація в Кіровоградській області / Н.М. Маслова //Україна: географія цілей та можливостей. Зб. наук. праць. – К.: ВГЛ «Обрії», 2012. – Т. II. – С. 146-150.
9. Maslova Natalia N. Modern georeligious situation in Central Ukraine // European Applied Studies: modern approaches in scientific researches: Papers of the 1st International Scientific Conference (Volume 1)/ December 17-19, 2012/ – Stuttgart, ORT Publishing, 2012. – P. 359-362.
10. Маслова Н. М. Конфесійна структура та географія поширення протестантизму в Кіровоградській області // Н. Маслова // Матеріали обласної науково-практичної конференції «Природничо-наукові дослідження Кіровоградської області: музезнавчі аспекти» // Збірник наукових праць. – Кропивницький. – ЦДПУ, 2018.
11. Семенюк Л., Сільченко Ю. Сучасний стан релігійної сфери Кіровоградської області / Л. Семенюк, Ю. Сільченко // Матеріали обласної науково-практичної конференції «Природничо-наукові дослідження Кіровоградської області: музезнавчі аспекти» // Збірник наукових праць. – Кропивницький. – ЦДПУ, 2017. – С. 138-142.

ДОДАТОК 1.

Етномовний склад населення України та деяких областей, 1979 р., 1989 р., 2001 р.

	Кількість населення	Індекс етнічної мозаїчності	Питома вага представників етнічних груп в складі населення, %							Частка осіб, що вважають рідною мовою, %		
			українці	росіяни	білоруси	молдавани	євреї	болгари	інші етнічні групи	українську	російську	іншу
<i>1979 р.</i>												
Кіровоградська область	1241445	0,23	86,9	10,4	0,8	0,6	0,5	0,3	0,5	85,6	13,2	1,2
Дніпропетровська область	3638906	0,42	72,8	22,9	1,3	0,1	1,7	0,1	1,1	64,4	34,6	1,0
Миколаївська область	1242704	0,40	77,4	18,0	1,1	0,7	1,2	0,5	1,1	65,1	31,7	3,2
Черкаська область	1545216	0,15	91,7	6,8	0,4	0,1	0,6	...	0,4	90,7	8,8	0,5
Вінницька область	2039117	0,15	91,8	5,4	0,2	...	1,7	...	0,9	91,3	8,0	0,7
Всього по Україні	49609333	0,41	73,6	21,1	0,8	0,6	1,3	0,5	2,1	66,4	31,3	2,3
<i>1989 р.</i>												
Кіровоградська область	1228093	0,26	85,3	11,7	0,8	0,9	0,4	0,3	0,6	83,3	15,1	1,6
Дніпропетровська область	3869858	0,42	71,6	24,2	1,3	0,2	1,3	0,1	1,3	61,5	37,2	1,3
Миколаївська область	1328306	0,39	75,6	19,4	1,1	1,3	0,9	0,5	1,2	64,2	33,8	2,0
Черкаська область	1527353	0,17	90,5	8,0	0,4	0,1	0,4	...	0,6	89,1	10,3	0,6
Вінницька область	1920783	0,14	91,5	5,9	0,3	0,2	1,4	...	0,7	90,6	8,6	0,8
Всього по Україні	51452034	0,42	72,7	22,1	0,9	0,6	0,9	0,5	2,3	64,6	32,9	2,5
<i>2001 р.</i>												
Кіровоградська область	1125704	0,18	90,1	7,5	0,5	0,7	0,1	0,2	0,9	88,9	10,0	1,1
Дніпропетровська область	3561224	0,34	79,3	17,6	0,8	0,1	0,4	0,1	1,7	67,0	31,9	1,1
Миколаївська область	1262899	0,31	81,9	14,1	0,7	1,0	0,3	0,4	1,6	69,2	29,3	1,5
Черкаська область	1398313	0,13	93,1	5,4	0,3	0,1	0,1	0,0	1,0	92,5	4,1	0,8
Вінницька область	1763944	0,10	94,9	3,8	0,2	0,1	0,2	0,0	0,8	94,8	4,7	0,5
Всього по Україні	48240902	0,37	77,8	17,3	0,6	0,5	0,2	0,4	3,2	67,5	29,6	2,9

ДОДАТОК 2.

Таблиця 2. Етномовний склад населення Кіровоградської області у 2001 р.

Міста і райони	Кількість населення	Індекс етнічної мозаїчності	Питома вага представників етнічних груп в складі населення, %							Частка осіб, що вважають рідною мовою, %		
			українці	росіяни	білоруси	молдавани	євреї	болгари	інші етнічні групи	українську	російську	іншу
м. Кіровоград (м/р)	258543	0,25	85,9	11,9	0,5	0,3	0,3	0,1	1,0	79,7	19,6	0,7
м. Знам'янка (м/р)	35329	0,28	83,5	14,2	0,5	0,3	0,1	0,0	1,4	79,1	19,8	1,1
м. Олександрія (м/р)	103856	0,22	87,7	10,6	0,5	0,2	0,1	0,1	0,8	87,0	12,5	0,5
м. Світловодськ (м/р)	57459	0,28	83,8	14,5	0,6	0,1	0,1	0,0	0,9	79,5	20,0	0,5
Бобринецький	31531	0,10	94,6	2,4	0,4	1,6	0,0	0,0	1,0	96,2	2,3	1,5
Вільшанський	16360	0,29	83,9	2,9	0,3	1,9	0,0	9,7	1,3	92,7	2,5	4,8
Гайворонський	43454	0,08	95,8	2,9	0,2	0,5	0,1	0,0	0,5	96,5	2,9	0,6
Голованівський	36645	0,09	95,2	3,6	0,2	0,5	0,0	0,1	0,4	95,6	3,7	0,7
Добровеличківський	42958	0,12	93,7	3,2	0,7	1,6	0,0	0,1	0,7	95,3	3,2	1,5
Долинський	37962	0,13	92,9	4,9	0,9	0,4	0,0	0,0	0,9	94,4	4,6	1,0
Знам'янський	30232	0,14	92,6	4,7	0,7	0,8	0,0	0,0	1,2	93,3	5,1	1,6
Кіровоградський	37600	0,23	87,2	9,4	0,5	1,9	0,0	0,1	0,9	87,9	10,4	1,7
Компаніївський	18162	0,11	94,1	2,6	0,4	1,5	-	0,1	1,3	95,4	2,5	2,1
Маловисківський	51164	0,15	91,5	6,5	0,5	0,9	0,0	0,0	0,6	89,3	9,6	1,1
Новгородківський	18947	0,08	95,8	2,3	0,7	0,6	0,0	0,1	0,5	97,1	2,1	0,8
Новоархангельський	31327	0,07	96,4	1,8	0,2	0,8	-	0,0	0,8	97,0	1,9	1,1
Новомиргородський	35835	0,12	93,6	2,7	0,5	2,6	0,0	0,0	0,6	95,1	2,5	2,4
Новоукраїнський	48486	0,12	94	2,8	0,5	1,9	0,0	0,0	0,8	95,3	2,7	2,0
Олександрівський	36009	0,07	96,5	2,3	0,3	0,3	0,1	0,0	0,5	96,8	2,3	0,9
Олександрійський	41108	0,12	93,6	3,9	0,5	0,7	0,0	0,0	1,3	95,0	3,8	1,2
Онуфріївський	21757	0,26	85,3	12,9	0,4	0,4	0,0	0,0	1,0	86,3	12,9	0,8
Петрівський	28954	0,15	92,3	5,3	0,5	0,7	0,0	0,0	1,2	93,6	5,3	1,1
Світловодський	19303	0,25	85,5	12,5	0,4	0,3	0,0	0,0	1,3	85,9	12,9	1,2
Ульянівський	28718	0,07	96,4	1,7	0,1	0,8	0,0	0,2	0,8	97,1	1,7	1,2
Устинівський	16690	0,12	93,7	2,7	1,0	1,4	0,0	0,0	1,2	95,6	2,3	2,1

Таблиця 3. Релігійність населення України у 2017 р.

Адміністративні одиниці	Релігійність населення
Автономна республіка Крим	0,7
Вінницька область	1,1
Волинська область	1,4
Дніпропетровська область	0,4
Донецька область	0,4
Житомирська область	1,0
Закарпатська область	1,3
Запорізька область	0,5
Івано-Франківська область	0,9
Київська область	1,0
Кіровоградська область	0,6
Луганська область	0,3
Львівська область	1,1
Миколаївська область	0,6
Одеська область	0,5
Полтавська область	0,7
Рівненська область	1,2
Сумська область	0,6
Тернопільська область	1,6
Харківська область	0,3
Херсонська область	0,8
Хмельницька область	1,3
Черкаська область	1,0
Чернівецька область	1,2
Чернігівська область	0,8
м. Київ	0,3
м. Севастополь	0,3
Всього по Україні	0,7

Таблиця 4. Поширення релігійних громад в Україні, 2017 р.

№ п/п	Адміністративні одиниці	Загальна кількість громад	православні		протестанти		католики		мусульмани		іудеї	
			кі-сть	%	кі-сть	%	кі-сть	%	кі-сть	%	кі-сть	%
1	Вінницька	2119	1379	65,07	313	14,77	141	6,65	4	0,18	16	0,75
2	Волинська	1596	1085	67,98	213	13,34	45	2,82	-	-	2	0,12
3	Дніпропетровська	1383	741	53,58	180	13,01	23	1,66	8	0,57	17	1,23
4	Донецька	1809	817	45,16	444	24,54	51	2,82	30	1,65	16	0,88
5	Житомирська	1478	934	63,19	214	14,47	143	9,67	1	0,06	13	0,88
6	Закарпатська	1851	698	37,71	309	16,69	531	28,68	1	0,05	4	0,21
7	Запорізька	1068	491	45,97	246	23,03	59	2,71	13	1,21	8	0,74
8	Івано-Франківська	1346	493	36,62	99	7,35	702	52,15	-	-	3	0,22
9	Київська	1794	1171	65,27	271	15,10	46	2,56	4	0,22	12	0,66
10	Кіровоградська	755	407	53,90	173	22,91	11	1,45	3	0,39	7	0,92
11	Луганська	814	457	56,14	212	26,04	10	1,22	8	0,98	12	1,47
12	Львівська	2982	956	32,05	178	5,97	1704	57,14	3	0,10	9	0,30
13	Миколаївська	743	443	59,62	165	22,20	21	2,82	11	1,48	2	0,27
14	Одеська	1279	725	56,68	299	23,37	41	3,20	8	0,62	9	0,70
15	Полтавська	1145	706	61,66	167	14,58	18	1,57	13	1,13	9	0,78
16	Рівненська	1545	1016	65,76	192	12,42	27	1,74	1	0,06	4	0,25
17	Сумська	585	481	82,22	37	6,32	5	0,85	2	0,34	8	1,36
18	Тернопільська	1755	673	38,34	52	2,96	894	50,94	1	0,05	4	0,22
19	Харківська	945	416	44,02	269	31,32	17	1,79	12	1,27	7	0,74
20	Херсонська	907	497	54,79	173	19,07	45	4,96	72	7,93	7	0,77
21	Хмельницька	1890	1318	69,73	218	11,53	203	10,74	1	0,05	14	0,74
22	Черкаська	1386	851	61,40	335	24,17	14	1,01	6	0,43	15	1,09
23	Чернівецька	1284	618	48,13	354	27,57	59	4,59	-	-	10	0,77
24	Чернігівська	966	713	73,81	170	17,59	8	0,82	1	0,10	7	0,72
25	м. Київ	960	425	44,27	137	14,27	25	2,60	20	2,08	3	0,31
Всього		34385	18511	53,83	5420	15,76	4810	13,98	219	0,63	221	0,64

Практичне заняття № 7

Розміщення населення. Густота населення. Системи розселення та їх географічні форми. Міські та сільські поселення.

Мета: закріпити поняття «розміщення населення», «густота населення», «розселення населення», «поселення», «населений пункт»; поглибити та розширити знання про різні форми розселення населення та різні типи поселень; формувати вміння визначати показник середньої густоти населення та виявляти фактори, які впливають на густоту населення, вміння визначати функціональні типи міських поселень.

Обладнання: зошити, «Політична карта світу», карта адміністративно-територіального устрою України, атласи з курсу «Географія: регіони та країни світу» (10-й клас).

Хід заняття

I. Теоретичний блок

1. Що таке густота населення?
2. Якими факторами визначається нерівномірність розміщення населення?
3. Назвіть ареали найбільшого скупчення населення на земній кулі.
4. Назвіть країни з максимальною густотою населення.
5. Що таке «розселення населення»? Охарактеризувати існуючі географічні форми розселення населення.
6. Які фактори впливають на розселення населення?
7. Пояснити терміни «поселення», «населений пункт», «населене місце».
8. Що таке міське поселення? Розкрити суть різних класифікацій міських поселень.
9. Що таке «сільське поселення»? Які існують типи сільських поселень?

II. Практичний блок

Завдання 1. В мережі Інтернет знайти дані про кількість населення для зазначених у таблиці 1. країн. Розрахувати показник середньої густоти населення для наступних країн світу (за вибором):

- а) Австрія, Китай, Кенія, Куба, Нова Зеландія, Росія;
- б) Австралія, Еквадор, Намібія, Індія, Італія, Ізраїль;
- в) Нідерланди, Ізраїль, Гана, Росія, Нова Зеландія, Індія;
- г) Японія, Бразилія, Ліберія, Німеччина, Австралія, Казахстан;
- д) Словенія, Бангладеш, Лівія, Мексика, Нова Зеландія, Канада;
- е) Канада, Нова Зеландія, Філіппіни, Лесото, Норвегія, США.

Здійснити порівняльний аналіз отриманих результатів.

Таблиця 1. Площа та чисельність населення деяких країн світу

Країна	Площа, км ²	Чисельність населення, осіб	Країна	Площа, км ²	Чисельність населення, осіб
Австрія	83871		Бангладеш	144000	
Італія	301230		Ізраїль	26900	
Нідерланди	41526		Казахстан	2717300	
Німеччина	357022		Китай	9596960	
Норвегія	386000		Філіппіни	298170	
Словенія	20253		Індія	3287590	
Гана	238540		Японія	377835	
Кенія	582650		Канада	9984670	
Лесото	30355		Куба	110992	
Ліберія	111370		Мексика	1972550	
Лівія	1759540		США	9372610	
Намібія	825418		Росія	17075400	
Австралія	7686850		Бразилія	8547000	
Н. Зеландія	268680		Еквадор	283560	

Завдання 2. На контурній карті світу позначити регіони світу з різною густотою населення. Зробити висновки про особливості розміщення населення та причини нерівномірного розміщення населення.

Завдання 3. На основі даних таблиці 2. оформити тематичну контурну карту «Густота наявного населення в Україні у 2018 р.»

Таблиця 2. Густота наявного населення в областях України у 2018 р.

Адміністративні одиниці	Густота населення, осіб на км ²	Адміністративні одиниці	Густота населення, осіб на км ²
Автономна Республіка Крим	75,3	Одеська	71,7
Вінницька	61,9	Полтавська	51,7
Волинська	51,5	Рівненська	57,5
Дніпропетровська	104,5	Сумська	48,7
Донецька	167,2	Тернопільська	78,4

Житомирська	42,9	Харківська	87,7
Закарпатська	97,8	Херсонська	38,2
Запорізька	66,3	Хмельницька	64,3
Івано-Франківська	99,1	Черкаська	61,5
Київська	61,1	Чернівецька	111,7
Кіровоградська	41,1	Чернігівська	34,4
Луганська	85,9	м.Київ	3350,0
Львівська	116,6	Севастополь (міськрада)	441,0
Миколаївська	48,1	Україна	75,8

Завдання 5. Позначити на контурній карті (пунсонами різного кольору) великі, крупні міста та міста-мільйонери України.

Завдання 6. Визначити функціональні типи міських поселень (за вибором): А. Мекка, Севастополь, Кембридж, Форос, Венеція, Горлівка; Б. Зіркове містечко, Єрусалим, Ялта, Флоренція, Оксфорд, Уренгой; В. Байконур, Ватикан, Кривий Ріг, Євпаторія, Петергоф, Гібралтар

Завдання 7. На сайті Державної служби статистики України знайти статистичний щорічник «Населення України. 2018 р.» (http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/publ2019.asp) . До таблиці внести дані про чисельність сільського населення в Україні. Визначити густоту сільського населення в регіонах України у 2018 р..

Таблиця 1. Чисельність та густота сільського населення України у 2018 р.

Адміністративні одиниці	Площа, тис. км ²	Чисельність сільського населення, осіб	Густота сільського населення, осіб на км ²
Автономна республіка Крим	26,1		
Вінницька область	26,5		
Волинська область	20,1		
Дніпропетровська область	31,9		
Донецька область	26,5		
Житомирська область	29,8		
Закарпатська область	12,8		
Запорізька область	27,2		
Івано-Франківська область	13,9		
Київська область	28,1		
Кіровоградська область	24,6		
Луганська область	26,7		
Львівська область	21,8		
Миколаївська область	24,6		
Одеська область	33,3		
Полтавська область	28,8		
Рівненська область	20,1		
Сумська область	23,8		
Тернопільська область	13,8		
Харківська область	31,4		
Херсонська область	28,5		
Хмельницька область	20,6		
Черкаська область	20,9		
Чернівецька область	8,1		
Чернігівська область	31,9		
Всього по Україні	603,5		

Завдання 8. На основі власних розрахунків густоти сільського населення в регіонах України оформити тематичну контурну карту «Густота сільського населення в Україні у 2018 р.». Проаналізувати карту та зробити висновки.

Додаткове завдання (за бажанням). Підготувати повідомлення або презентацію про одне з міст-мільйонерів світу.

Рекомендована література:

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.

4. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. -300с.
5. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В.Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
6. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
7. Демографічна ситуація в Україні у 2018 р. // Експрес-випуск Державного комітету статистики України. - № 31. – 32 с.
8. Атлас з економічної і соціальної географії світу для 10-го класу.
9. Демографічний щорічник «Населення України, 2017 р. – Державна служба статистики України. – 2018. // <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Дані про чисельність та природний рух населення України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Практичне заняття № 9 Урбанізація як світовий процес

Мета: закріпити поняття «урбанізація», формувати вміння характеризувати основні етапи та стадії процесу урбанізації, аналізувати рівні та темпи урбанізації в різних регіонах світу та визначити їх характерні ознаки.

Обладнання: зошити, «Політична карта світу», карта адміністративно-територіального устрою України, атласи з курсу «Географія: регіони та країни світу» (10-й клас).

Хід заняття

І. Теоретичний блок

1. Що таке «урбанізація»? Які прояви урбанізації в сучасному світі?
2. Що таке рівень урбанізації? За якою формулою він визначається?
3. Охарактеризувати основні етапи та стадії урбанізації.
4. Пояснити різницю між процесами урбанізації в різних типах країн.
5. Пояснити терміни «субурбанізація», «псевдоурбанізація», «конурбанізація», «урбанізація», «руралізація».
6. Пояснити поняття «агломерація». Назвати та показати на карті найбільші агломерації світу. Виявити особливості географії найбільших агломерацій світу.
7. Пояснити поняття «агломерація», «мегалополіс», «конурбація». Навести приклади мегалополісів та конурбацій.
8. Які особливості сучасного етапу урбанізації у різних регіонах світу?

ІІ. Практичний блок

Завдання 1. За даними таблиці 1 розрахувати рівень урбанізації в світі в різні історичні періоди. За даними розрахунків побудувати графік динаміки рівня урбанізації населення світа у 1800-2010 рр. Письмово проаналізувати графік та зробити висновок.

Рівень урбанізації визначається за формулою:

$$Y = \frac{N_m}{N_{zag}} * 100\%$$

де Y – рівень урбанізації, %; N_м. – кількість міського населення, осіб;

N_{заг}. – загальна кількість населення, осіб.

Таблиця 1. Динаміка чисельності міського населення та рівня урбанізації в світі у 1800-2010 рр.

Рік	Все населення, млн. осіб	Чисельність міського населення, млн. осіб	Рівень урбанізації, %
1800	978	50	
1850	1262	80	
1900	1650	220	
1950	2503	724	
1960	2986	1012	
1970	3610	1354	
1980	4453	1776	
1990	5292	2390	
2000	6261	3198	
2010	6896	3480	

Завдання 2. Проаналізувати дані таблиці 2. Та зробити письмовий висновок про зміни в географії найбільших міських агломерацій світу.

Таблиця 2. Чисельність населення найбільших агломерацій світу у 1950-2010 рр.

1950 р.		1990 р.		2000 р.		2010 р.	
Місто	Кількість населення, млн. осіб	Місто	Кількість населення, млн. осіб	Місто	Кількість населення, млн. осіб	Місто	Кількість населення, млн. осіб
Нью-Йорк	12,4	Токіо-Йокогама	20,5	Мехіко	24,4	Токіо-Йокогама	37,1

Лондон	10,4	Мехіко	19,4	Сан-Паулу	23,6	Джакарта	26,1
Шанхай	10,3	Сан-Паулу	18,4	Токіо-Йокогама	21,3	Сеул-Інчхон	22,5
Рейн-Рур	6,9	Нью-Йорк	15,7	Нью-Йорк	16,1	Делі	22,2
Пекін	6,7	Шанхай	12,6	Колката	15,9	Маніла	22,0
Токіо-Йокогама	6,7	Калькутта (суч. Колката)	11,8	Мумбай (Бомбей)	15,4	Шанхай	20,9
Париж	5,5	Буенос-Айрес	11,6	Шанхай	14,7	Нью-Йорк	20,5
Тяньцзинь	5,4	Сеул	11,3	Тегеран	13,7	Сан-Паулу	20,2
Буенос-Айрес	5,3	Бомбей	11,1	Джакарта	13,2	Мехіко	19,5
Чикаго	5,0	Ріо-де-Жанейро	11,1	Буенос-Айрес	13,1	Каїр	17,8

Методичні вказівки: При аналізі таблиці 2. слід звернути увагу на наступне:

а) в яких історико-географічних регіонах світу була сконцентрована найбільша кількість найкрупніших міських агломерацій у різні роки;

б) чи змінились історико-географічні регіони з найбільшою концентрацією найкрупніших агломерацій світу;

в) як змінилася людність найбільш крупних агломерацій світу.

Завдання 3. Користуючись атласом для 10-го класу на контурній карті світу позначити країни та регіони світу з різним рівнем урбанізації.

Завдання 4. Користуючись даними таблиці 3. на контурній карті світу позначити найбільші міські агломерації та мегаполіси світу станом на 2012 р. Поряд з назвою агломерації в дужках вказати чисельність населення.

Таблиця 3. Найбільші агломерації та мегаполіси світу, 2012 р.

Позиція	Країна	Міська агломерація (мегаполіс)	Населення, осіб	Площа, км ²	Густина населення, осіб./км ²
1	Японія	Токіо-Йокогама	37126000	8547	4300
2	Індонезія	Джакарта	26063000	2784	9400
3	Південна Корея	Сеул-Інчхон	22547000	2163	10400
4	Індія	Делі	22242000	1943	11500
5	Філіппіни	Маніла	21951000	1425	15400
6	Китай	Шанхай	20860000	3497	6000
7	США	Нью-Йорк	20464000	11642	1800
8	Бразилія	Сан-Паулу	20186000	3173	6400
9	Мексика	Мехіко	19463000	2046	9500
10	Єгипет	Каїр	17816000	1709	10400
11	Китай	Пекін	17311000	3497	5000
12	Японія	Осака-Кобе-Кіото	17011000	3212	5300
13	Індія	Мумбаї	16910000	546	30900
14	Китай	Гуанчжоу-Фошань	16827000	3173	5300
15	Росія	Москва	15512000	4403	3500
16	Бангладеш	Дакка	15414000	347	44400
17	США	Лос-Анджелес	14900000	6299	2400
18	Індія	Колката	14374000	1204	11900
19	Пакистан	Карачі	14198000	777	18300
20	Аргентина	Буенос-Айрес	13639000	2642	5200
21	Туреччина	Стамбул	13576000	1399	9700
22	Бразилія	Ріо-де-Жанейро	12043000	2020	6000
23	Китай	Шеньчжень	11885000	1748	6800
24	Нігерія	Лагос	11547000	907	12700
25	Франція	Париж	10755000	2844	3800

Додаткове завдання. Підготувати повідомлення або презентацію про один з мегаполісів світу.

Рекомендована література

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. -300с.
5. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
6. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
7. Атлас з економічної і соціальної географії світу для 10-го класу.

7. Завдання та методичні рекомендації для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	Історія досліджень населення від стародавніх часів до наших днів. Історія розвитку географії населення в світі та Україні.	4	6
2	Регіональні особливості процесів відтворення населення та регіональна демографічна політика	4	8
3	Історія та сучасні міграційні процеси у світі. Вплив міграцій на процес перерозподілу населення. Міграційні хвилі в світі. Міграційних рух населення України.	4	8
4	Регіональні особливості статево-вікової структури населення, расового, етнічного та релігійного складу населення.	6	10
5	Концепції етногенезу. Концепції етногенезу українців.	4	10
6	Регіональні особливості урбанізації. Основні урбанізовані зони світу.	8	10
7	Характеристика найбільших агломерацій та мегаполісів світу.	8	10
8	Особливості сільського розселення у світі у країнах різного типу та динаміка сільського розселення в Україні.	4	8
9	Безробіття: суть, види, регіональні особливості.	6	8
10	Моделі ринку праці	6	6
	Разом	54	84

Методичні рекомендації до самостійної роботи

Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи з курсу „Географія населення”

Самостійна робота студентів з географії населення розрахована на 54 години для студентів денної та 84 години для студентів заочної форми навчання і здійснюється згідно робочого навчального плану та плану тем для самостійного опрацювання, які містяться в навчально-методичному комплексі з географії населення та в електронному варіанті в комп'ютерному відділі факультету. План тем для самостійного опрацювання містить 10 тем. Для кожної теми вказана кількість годин, які виділяються на її вивчення та поданий орієнтовний перелік літературних джерел, в яких розкривається необхідний матеріал.

Самостійна робота студентів з географії населення включає:

- підготовку до практичних занять за розділами, темами або окремими питаннями, які не дублюють теми лекційної частини;
- самостійне вивчення тем навчальної програми, які порівняно нескладні для розуміння та добре забезпечені літературою;
- виконання реферативно-аналітичного огляду наукової географічної літератури;
- складання комплексних характеристик населення регіонів світу;

▪ аналіз статистичних та картографічних матеріалів, встановлення географічних закономірностей та причинно-наслідкових зв'язків тощо.

При виконанні самостійної роботи з окремої теми студенти мають опрацювати декілька запропонованих джерел, скласти конспект чи підготувати реферат з заданої теми, представити результати самостійної роботи викладачу в письмовому вигляді та вільно володіти опрацьованим матеріалом.

Викладач систематично контролює самостійну роботу студентів. Серед форм контролю за самостійною роботою виділяються: фронтальне усне опитування, письмове опитування, захист рефератів і повідомлень, контрольні роботи, захист практичних робіт тощо.

Виконання студентом самостійної роботи в повному обсязі є необхідною умовою складання студентом до заліку з географії населення.

Розділ 1. Формування кількості і відтворення населення. Склад населення.

Тема 1. Історія розвитку досліджень населення від стародавніх часів до наших днів

Мета: поглибити знання про історію розвитку географії населення як науки; ознайомитися з історією досліджень населення від стародавніх часів до наших днів

Завдання: на основі рекомендованої літератури підготувати реферат або повідомлення, що стосуються таких питань:

1. Основні етапи розвитку географії населення.
2. Історія розвитку географії населення в Україні

Форма контролю: захист рефератів та повідомлень

Рекомендована література

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
5. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
6. Шувалов Е.Л. География населения. Учеб. Пособие для студентов географических специальностей пед. институтов./ Е.Л. Шувалов – М., «Просвещение», 1977.

Тема 2. Регіональні особливості процесів відтворення населення

Мета: ознайомитися з регіональними особливостями процесів відтворення населення, встановити закономірності поширення різних типів відтворення в світі.

Завдання: на основі рекомендованої літератури та карт з «Атласу вчителя» висвітлити особливості процесів відтворення в країнах:

- Європи
- Північної Америки
- Латинської Америки
- Африки
- Азії
- Австралії та Океанії)

Зробити висновок про територіальні закономірності поширення різних типів відтворення в світі.

Форма контролю: письмове опитування

Рекомендована література

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130

3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
5. Шувалов Е.Л. География населения. Учеб. Пособие для студентов географических специальностей пед. институтов./ Е.Л. Шувалов – М., «Просвещение», 1977.
6. Атлас вчителя.

Тема 3. Історія та сучасні міграційні процеси у світі та Україні. Вплив міграцій на процес перерозподілу населення.

Мета: ознайомитися з регіональними особливостями міграційних процесів на сучасному етапі.

Завдання 1: на основі рекомендованої літератури скласти конспект з таких питань:

1. Регіональні особливості міграційних процесів населення.
2. Основні міграційні процеси сучасності.

Форма контролю 2: фронтальне усне опитування

Завдання 2: на основі рекомендованої літератури та аналізу статистичних матеріалів, поданих в практичній роботі № 3. ознайомитися з регіональними особливостями міграційних процесів в Україні та Кіровоградській області на сучасному етапі.

Форма контролю: захист практичної роботи

Рекомендована література

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Драгунова Т. Управління міграційними процесами великих міст//Україна: аспекти праці. – 2004. - № 5. – С. 35-39.
5. Заклекта О., Шиманська О. Українська трудова еміграція: сутнісні форми та особливості сучасного етапу //Україна: аспекти праці. – 2004. - № 8. – С. 37-40.
6. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
7. Позняк О. Трудові міграції в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи//Україна: аспекти праці. – 2001. - № 8. – С. 43-47.
8. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
9. Романюк М. Трудові міграції регіону та особливості їх регулювання за умов перехідної економіки (на прикладі Галиччини) / Демографічні дослідження. Вип. 20. – К.: Наук. думка, 1998. – С. 194-209.
10. Стасюк М., Крючковський В. Вплив міграційних процесів на основні демографічні показники в Україні//Україна: аспекти праці. – 2004. - № 5. – С. 40-45.
11. Статистичний щорічник Кіровоградської області, 2019 р.
12. Статистичний щорічник України, 2019 р.

Тема 4. Регіональні особливості статеві-вікової структури населення, расового, етнічного та релігійного складу населення.

Мета: ознайомитися з регіональними особливостями статеві-вікової структури населення світу, встановити закономірності поширення різних типів вікової структури в світі..

Завдання 1: на основі рекомендованої літератури та аналізу картографічного матеріалу атласу вчителя ознайомитися з регіональними особливостями статеві-вікової структури населення країн:

- Європи
- Північної Америки
- Латинської Америки
- Африки
- Азії

- Австралії та Океанії)

Зробити висновок про територіальні закономірності поширення різних типів вікової структури в світі.

Завдання 2: на основі рекомендованої літератури та аналізу картографічного матеріалу атласу вчителя ознайомитися з особливостями расово-етнічного та релігійного складу населення країн:

- Європи
- Північної Америки
- Латинської Америки
- Африки
- Азії
- Австралії та Океанії)

Зробити висновок про територіальні закономірності поширення різних рас, етносів та релігій.

Форма контролю: фронтальне усне опитування

Рекомендована література

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В. Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
5. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
6. Атлас вчителя.

Тема 5. Концепції етногенезу. Концепції етногенезу українців.

Завдання 1: на основі рекомендованої літератури ознайомитися із суттю різних концепцій етногенезу та концепцій етногенезу українців. Скласти короткий конспект Підготувати презентацію про одну з концепцій.

Методичні рекомендації: Розкрити суть таких концепцій етногенезу:

1. Радянська концепція етногенезу.
2. Біологічна концепція етносу.
3. Примордіалістські концепції етносу (природничий та еволюційно-історичному напрями примордіалізму)
4. «Природно-біологізаторська» теорія (Пасіонарна теорія етносу) Л. Гумільова.
5. Дуалістична теорія (соціокультурна концепція) Ю. В. Бромляя.
6. Інформаційна теорія Н. Н. Чебоксарова.
7. Інструменталістська концепція етносу
8. Конструктивістська концепція етносу
9. Біосоціальна концепція етносу.
10. Цивілізаційні концепції етногенезу

Форма контролю: перевірка конспектів, захист презентацій

Рекомендована література

10. Дністрянський М. С. Етногеографія України: Навчальний посібник. – Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
11. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Монографія. – Львів: Літопис; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 490 с.
12. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
13. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
14. Кафарський В.І., Савчук Б.П. Етнологія. Підручник / В.І. Кафарський, Б.П. Савчук. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.

Розділ 2. Територіальна організація населення. Трудові ресурси та їх використання.

Тема 6. Регіональні особливості урбанізації. Основні урбанізовані зони світу

Мета: ознайомитися з регіональними особливостями урбанізації, основними урбанізованими зонами світу.

Завдання: на основі рекомендованої літератури скласти конспект з таких питань:

1. Регіональні особливості урбанізації
2. Основні урбанізовані зони світу.

Форма контролю: письмове опитування

Рекомендована література

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В. Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
5. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
6. Шувалов Е.Л. География населения. Учеб. Пособие для студентов географических специальностей пед. институтов./ Е.Л. Шувалов – М., «Просвещение», 1977.

Тема 7. Характеристика найбільших агломерацій та мегаполісів світу.

Мета: ознайомитися з найбільшими агломераціями та мегаполісами світу.

Завдання 1: на основі рекомендованої літератури та статистичних даних в практичній роботі «Урбанізація як світовий процес» скласти конспект з таких питань:

1. Найбільш урбанізовані зони світу.
2. Найбільші агломерації та мегаполіси світу.

Завдання 2. Підготувати презентацію про одну з агломерацій чи один з мегаполісів світу (за вибором).

Форма контролю: фронтальне усне опитування, захист презентацій

Рекомендована література

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
3. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
4. Масляк П.О. Економічна і соціальна географія світу. / П.О.Масляк, І.І.Дахно — К.: Вежа, 2004. — 279 с
5. Юрківський В.М. Країни світу. / В.М. Юрківський— К.: Либідь, 2001. —366 с.

Тема 8. Особливості сільського розселення у світі у країнах різного типу та динаміка сільського розселення в Україні

Мета: ознайомитися з особливостями сільського розселення у світі.

Завдання: на основі рекомендованої літератури скласти конспект з таких питань:

1. Особливості сільського розселення. Форми сільського розселення.
2. Типи сільських поселень.
3. Динаміка частки сільського населення в різних регіонах світу.

Форма контролю: фронтальне усне опитування

Рекомендована література

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
3. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.

Тема 9. Безробіття: суть, види, регіональні особливості.

Мета: ознайомитися з суттю, видами та регіональними особливостями безробіття в світі. Особливостями сільського розселення у світі.

Завдання 1: на основі рекомендованої літератури та статистичних скласти конспект з таких питань:

1. Суть безробіття.
2. Види і форми безробіття.
3. Рівень безробіття та методика його розрахунків.
4. Регіональні особливості безробіття.

Завдання 2. За картами атласу «Соціально-економічна географія світу! (10-й клас) проаналізувати структуру зайнятості населення в різних регіонах світу. Зробити висновки.

Завдання 3. На основі даних статистичного щорічника України побудувати секторні діаграми структури зайнятості населення України та Кіровоградської області. Проаналізувати побудовані діаграми та зробити висновки.

Завдання 4. На основі даних статистичного щорічника України побудувати стовпчикові діаграми рівня безробіття за регіонами України. Проаналізувати побудовані діаграми та зробити висновки.

Додаткове завдання (за бажанням). Підготувати повідомлення про: проблеми безробіття в різних країнах світу та шляхи їх вирішення; моделі ринку праці в різних країнах світу.

Рекомендована література

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
3. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
4. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. -300с.
5. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В. Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
6. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
7. Демографічна ситуація в Україні у 2010 р. // Експрес-випуск Державного комітету статистики України. - № 31. – 32 с.
8. Атлас з економічної і соціальної географії світу для 10-го класу.

Тема 10. Моделі ринку праці

Мета: ознайомитися з суттю, видами та регіональними особливостями ринку праці.

Завдання: на основі рекомендованої літератури та статистичних скласти конспект з таких питань:

1. Суть ринку праці.
2. Моделі ринку праці.

Форма контролю: письмове опитування

Рекомендована література

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
3. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.

9. Література для вивчення дисципліни.

Основна

1. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С.С. Географія населення: курс лекцій. – Ужгород: СП «ПоліПрінт», 2012. – 212 с.
2. Антипова Е. А. Географія населення мира: Курс лекцій. – Мн.: БГУ, 2003. – С. 11-15.
3. Географія населення: Навч. Посібник / М.П. Крачило. – К.: НМК ВО, 1992. – 180 с.
4. Гладкий О.В., Ішук С.І. Географія міст. Геоурбаністика. Підручник. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2014. – 300 с.
5. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
6. Гудзеляк Ірина. Географія населення: навч. посібник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 126 с.

7. Джаман В. О. Демогеографія: Навчальний посібник / В. О. Джаман, В. П. Круль, Г. Я. Чернюх. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці: «Рута», 2002. – 159 с.
8. Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Житомир: Вид-во “Волинь”, 2009. – 96 с.
9. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. -300с.
10. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с.
11. Стадник О. Г. Географія населення з основами демографії — Х.: Вид. група «Основа», 2009. — 112 с.: іл., табл. — (Серія «Бібліотека журналу “Географія”», Вип. 8 (68)). – С 4-7.
12. Сюткін С. І. Географія населення: Курс лекцій для студентів природничо-географічних факультетів інститутів та університетів. – Суми: СумДПУ ім. С.Макаренка, 2002.

Допоміжна

1. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – С.88-130
2. Дахно І.І. Країни світу: Енциклоп. Довідник./ І.І. Дахно. – К.: Мапа, 2004. — 606 с
3. Демография и статистика населения: Учебник для вузов / Коллект. автор.: И. И. Елисеева, Э. К. Васильева, М. А. Клупт, О. Н. Никифоров. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 687 с.
4. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В. О. Джаман. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
5. Джаман В.О. Демогеографічна ситуація в Україні: Конспект лекції. – Чернівці: Рута, 2005. – 24 с.
6. Джаман В.О. До проблеми територіальних особливостей демографічних процесів в Україні // Український географічний журнал. – 1998. – № 3. – С.13-17.
7. Дністрянський М.С. Етногеографія України: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
8. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі./ М. С. Дністрянський – Л.: ЛНУ, 2000. – 310 с
9. Доценко А.І. Сільське розселення в Україні: динаміка та структура). – К.: НАН України, РВПС України, К.: „Фенікс”, 2010.
10. Доценко А.І. Територіальна організація розселення (теорія та практика). – К.: НАН України, РВПС України, К.: „Фенікс”, 2010.
11. Драгунова Т. Управління міграційними процесами великих міст//Україна: аспекти праці. – 2004. - № 5. – С. 35-39.
12. Дронова О.Л.Геоурбаністика: навч. посібник для вищих навчальних закладів. – К.: ВПЦ „Київський ун-т”, 2014.
13. Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник./ І.А. Дубович. – Л.: Ліга-прес, 2005. – 819 с
14. Заклекта О., Шиманська О. Українська трудова еміграція: сутнісні форми та особливості сучасного етапу //Україна: аспекти праці. – 2004. - № 8. – С. 37-40.
15. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія населення України: Навч. посібник. – Тернопіль, 2007.
16. Заставний Ф. Всеукраїнсьий перепис населення 2001 р.: аналіз і оцінка // Географія та основи економіки в школі. – 2003. - № 2. – С. 35-39.
17. Заставний Ф. Демографічна ситуація в Україні // Географія та основи економіки в школі. – 2004. - № 1. – С. 39-40.
18. Заставний Ф.Д. Населення України. – Львів: „Край”, „Просвіта”, 1993.– 224 с.
19. Кислий О.Є. Демографічний вимір історії. – К.: Арістей, 2005.- 328 с.
20. Ковалевський В.В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Підручник / За ред. В.В. Ковалевського, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенова. — 6-те вид., випр. — К.: Знання, 2004. — 350 с
21. Крисаченко В.С. Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри: Монографія. – К.: НІСД, 2005. – 368 с.: іл.
22. Кузик С. Економічна і соціальна географія Америки. / С. Кузик, М. Книш. – Л.: ЛНУ, 1999. – 299 с.
23. Курач Т.М. Методика картографування динаміки населення // Український географічний журнал. – 2001. - № 4. – С.29-33.
24. Курач Т.М. Теоретичні положення картографування особливостей динаміки соціально-економічних явищ // Український географічний журнал. – 1998. - № 3. – С.28-31.
25. Курило І. Деякі демографічні передумови формування економічної активності та соціальної стратифікації населення України //Україна: аспекти праці. – 2003. - № 8. – С. 19-25.
26. Курило І. Про медико-демографічні чинники формування і відтворення трудового потенціалу населення України //Україна: аспекти праці. – 2001. - № 8. – С.35-41.
27. Маслова Н.М. Суспільно-географічний вимір демографічних процесів в Кіровоградській області // Культура народів Причорномор'я. – 2007. - № 104. – С. 76-81.
28. Маслова Н.М. До питання географічного трактування окремих категорій демографії / Н.М. Маслова //Культура народів Причорномор'я. – 2007. - № 118. – С. 17-22.

29. Маслова Н.М. Регіональні особливості геодемографічних процесів на Кіровоградщині // Географія в інформаційному суспільстві. Зб. наук. праць. – Т. 2. – К.: ВГЛ Обрії, 2008. – С 87-89.
30. Маслова Н.М. Сучасна релігійна ситуація в Кіровоградській області / Н.М. Маслова // Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Т. 24 (63) - . № 1 - . Географія. - 2010.– с.199-208
31. Маслова Н.М. Динаміка етнічного складу та мовної ситуації в умовах соціокультурної рубіжності Кіровоградської області / Н.М. Маслова // Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. – Т. 24 (63)- . № 2, частина 1. - Географія. – 2011. - с.181-188.
32. Маслова Н.М. Георелігійна ситуація в Кіровоградській області / Н.М. Маслова //Україна: географія цілей та можливостей. Зб. наук. праць. – К.: ВГЛ «Обрії», 2012. – Т. II. – С. 146-150.
33. Maslova Natalia N. Modern georeligious situation in Central Ukraine // European Applied Studies: modern approaches in scientific researches: Papers of the 1st International Scientific Conference (Volume 1)/ December 17-19, 2012/ - Stuttgart, ORT Publishing, 2012. - P. 359-362.
34. Маслова Н.М. Етномовна складова сучасних соціокультурних процесів в Кіровоградській області / Н.М. Маслова // Географічна наука і практика: виклики епохи: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті (м. Львів, 16-18 травня 2013 р.) / [Відповід. редактори: доц. В.І. Біланюк, доц. Є.А. Іванов]. У 3-ох томах. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 267-271.
35. Маслова Н. Геоконфесійні аспекти поширення протестантизму в Кіровоградській області / Н. Маслова // Українська географія: сучасні виклики. Зб. наук. праць у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. II. – С. 195-197.
36. Маслова Н. Географічні аспекти диференціації рівня життя населення Кіровоградської області / Наталія М. Маслова // Conference Proceedings of the II International Scientific Internet-Conference Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World (December 8, 2017, Opole – Berdyansk – Tbilisi – Slovyansk – Kropyvnytsky), 2017; ISBN 978-83- 62683-68-0 (Electronic edition); pp.423-429.
37. Маслова Н. М. Конфесійна структура та географія поширення протестантизму в Кіровоградській області // Н. Маслова // Матеріали обласної науково-практичної конференції «Природничо-наукові дослідження Кіровоградської області: музеєзнавчі аспекти» // Збірник наукових праць. – Кропивницький. – ЦДПУ, 2018.
38. Маслова Н., Мирза-Сіденко В., Переведенцев В. Суспільно-географічні аспекти поширення протестантизму в Україні / Н. Маслова, В. Мирза-Сіденко, В. Переведенцев // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. – Серія: Географія. – 2018. – № 2. – Випуск 45 – С. 77-86.
39. Маслова Н., Мирза-Сіденко В., Костючик Ю. Територіальні аспекти диференціації рівня життя населення в Кіровоградській області / Н. Маслова, В. Мирза-Сіденко, Ю. Костючик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. – Серія: Географія. – 2018. – № № 2. – Випуск 45 – С. 68-77.
40. Маслова Н. М., Майстренко Р. С. Географічний аналіз територіальних відмінностей та причин смертності населення в Україні / Н. М. Маслова, Р. С. Майстренко // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи» (м. Кропивницький, 21 березня 2019 р.) // Збірник наукових праць. – Кропивницький. – ЦДПУ, 2019.
41. Маслова Наталія. Динаміка мовної ситуації в Кіровоградській області упродовж 1970-2001 рр. / Н. М. Маслова // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи» (м. Кропивницький, 21 березня 2019 р.) // Збірник наукових праць. – Кропивницький. – ЦДПУ, 2019.
42. Маслова Н.М., Андріященко Д.О. Географічні та конфесійні аспекти поширення православ'я в Україні та Кіровоградській області / Н. М. Маслова, Д. О. Андріященко // Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 березня-16 квітня 2020 р.) / за заг. ред. проф. Н.А. Калініченко. Харків: ФОП Озеров, 2020. – С. 92-96.
43. Масляк П.О. Економічна і соціальна географія світу. / П.О.Масляк, І.І.Дахно. – К.: Вежа, 2004. – 279 с.
44. Масляк Я.О. Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу/ Я.О. Масляк, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко— К.: Лібра, 1996. — 397 с
45. Методологічні засади географії: підручник/О.Г.Топчієв, Д.С.Мальчикова, І.О.Пилипенко, В.В.Яворська. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 366 с.
46. Матуз О.В. Робочий зошит для практичних занять з географії населення. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»». – 2017 – 84 с.
47. Немець Л. М., Сегіда К. Ю. Географія населення: українсько-російсько-англійський словник термінів та понять: навчальний посібник – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – 144 с.

48. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. Посіб./ Я.Б.Олійник, А.В Степаненко– К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С.126-199.
49. Пальян З. О. Демографічна статистика: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / З. О. Пальян. – К.: КНЕУ, 2003. – 132 с.
50. Позняк О. Трудові міграції в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи//Україна: аспекти праці. – 2001. - № 8. – С. 43-47.
51. Пуригіна О. Г., Сардак С. Е. Міжнародна міграція: Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с.
52. Рогожин Г., Рогожин О. Демографічний розвиток українського села: регіональний аналіз / Демографічні дослідження. Вип. 20. – К.: Наук. думка, 1998. – С. 158-181.
53. Романцов В.О. Українці на одвічних землях (XVIII- поч. ХХІ ст.) – 2-ге вид. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. – 200 с.
54. Романюк М. Трудові міграції регіону та особливості їх регулювання за умов перехідної економіки (на прикладі Галиччини) / Демографічні дослідження. Вип. 20. – К.: Наук. думка, 1998. – С. 194-209.
55. Стасюк М., Крючковський В. Вплив міграційних процесів на основні демографічні показники в Україні//Україна: аспекти праці. – 2004. - № 5. – С. 40-45.
56. Стеценко С.Г., Швець В.Г. Статистика населення: Підручник. – К: Вища шк., 1993. – 463 с.: іл.
57. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
58. Топчієв О.Г., Куделіна С.Б., Яворська В.В. Геодемографічний процес: зміст і функції поняття// Український географічний журнал. – 2000. - № 2. – С.25-27.
59. Шевчук П. Демографічне районування України як необхідна складова регіонального демографічного прогнозу//Україна: аспекти праці. – 2001. - № 1. – С.18-22.
60. Шувалов Е.Л. География населения. Учеб. Пособие для студентов географических специальностей пед. институтов./ Е.Л. Шувалов – М., «Просвещение», 1977. \
61. Яворська В. В. Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я: Методологічні і методичні проблеми: Монографія / В. В. Яворська. – Одеса: Астропринт, 2007. – 208 с.
62. Fellman J., Getis A., Getis J. Human Geography. Landscapes of Human Activities. – Boston; New York, 1997. – 545 p.
63. Ratzel Fr. Antropogeographie. В., 1882–1891. Bd 1–2.
64. Flowerdew, Robin; Martin, David. Methods in human geography: a guide for students doing a research project (2nd ed.). - Harlow: Prentice Hall, 2005
65. Gregory, Derek; Martin, Ron G.; Smith, Graham. Human geography: society, space and social science. - Basingstoke: Macmillan, 1994.
66. Cloke, Paul J.; Crang, Philip; Goodwin, Mark. Envisioning human geographies.- London: Arnold, (2004).
67. Cloke, Paul J.; Crang, Phil; Crang, Philip; Goodwin, Mark. Introducing human geographies (2nd ed.). - London: Hodder Arnold, 2005.
68. Johnston, R.J. The Dictionary of Human Geography (5th ed.). - Blackwell Publishers, London, 2009.
69. Moseley, William W.; Lanegran, David A.; Pandit, Kavita. The Introductory Reader in Human Geography: Contemporary Debates and Classic Writings. - Malden, MA: Blackwell Publishing Limited, 2007

Інформаційні ресурси

1. Організація Об'єднаних Націй // <http://www.un.org>
2. Представництво ООН в Україні // <http://www.un.kiev.ua>
3. Фонд ООН з народонаселення (UNFPA) // <http://www.unfpa.org>
4. Population Reference Bureau // <http://www.prb.org>
5. Demographic Yearbook System // <http://www.millenniumindicator>
6. United Nations Statistic Division // <http://unstats.un.org/unsd/demographik/products/>
7. ЮНЕСКО // <http://portal.unesco.org>
8. World Urbanization Prospects // <http://esa.un.org>
9. Міжнародна організація праці (МОП) // <http://www.ilo.org.un>
10. Представництво МОП в Україні // <http://www.un.kiev.ua/ilo>
11. Міжнародна організація з міграції (МОМ) // <http://www.iom.org.un>
12. Всесвітня організація з охорони здоров'я // <http://www.who.org.un>
13. Представництво ВООЗ в Україні // <http://www.un.kiev.ua/who>
14. Світовий банк // <http://web.worldbank.org>
15. Державний комітет статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>
16. Результати Першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р. // <http://www.ukrcensus.gov.ua>
17. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України // <http://www.idss.org.ua>
18. Світова книга фактів // <http://www.cia.gov/cia/publitions/factbook/docs/>
19. Население и общество. Бюлетень // <http://www.demoscope.ru/weekly>

10. Політика виставлення балів. Вимоги викладача

Методи навчання:

За джерелом знань:

- *словесні*: розповідь, пояснення, лекція, інструктаж, бесіда, диспут, дискусія;

- *наочні*: ілюстрація, демонстрація;

- *практичні*: практичні роботи, вправи, самостійна робота студентів з різними джерелами інформації, складання конспектів (тез), робота з картою, робота зі статистичними матеріалами, підготовка рефератів, доповідей, повідомлень, презентацій, метод проектів, аналіз проблемних ситуацій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та географічних закономірностей, прогнозування тощо.

За характером навчально-пізнавальної діяльності студентів: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, метод проблемного викладу, частково-пошуковий, пошуковий, дослідницький;

За логікою пізнання: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація, класифікація, абстрагування.

Дистанційні методи навчання: телекомунікаційні методи (інтерактивні лекції, практичні заняття, on-line консультації в режимі Zoom-конференцій та зустрічей у Google Meet; робота у Viber-групах), самостійна робота студентів з освітніми ресурсами (освітні платформи Google Classroom, Moodle-ЦДПУ, Вікі-ЦДПУ, Хмарка-ЦДПУ).

Вимоги викладача. В процесі вивчення дисципліни студенти мають відвідувати всі лекційні та практичні заняття. Система оцінювання – накопичувальна, тому для того, щоби набрати необхідні бали до екзамену (максимально – 60 балів), студент має виконати всі види робіт, передбачених робочою навчальною програмою дисципліни. На екзамені студент має змогу отримати максимум 40 балів.

Пропущені за поважною причиною заняття відпрацьовуються під час консультацій.

Усі практичні роботи та завдання для самостійної роботи мають бути виконані вчасно. Практичні роботи захищаються кожним студентом індивідуально. Форма представлення результатів та контролю за самостійною роботою прописані у методичних рекомендаціях до самостійної роботи.

Під час підготовки доповідей, повідомлень та рефератів студенти мають дотримуватися академічної доброчесності, уникати плагіату та робити необхідні посилання на використані інформаційні джерела.

Під час проведення екзамену забороняється користуватися будь-якими матеріалами, окрім екзаменаційного білету, аркушу відповіді та політичної карти світу.

Політика виставлення балів. Оцінювання якості знань студентів, в умовах організації освітнього процесу за кредитно-трансферною накопичувальною системою здійснюється шляхом поточного та підсумкового (семестрового) контролю за 100-бальною шкалою оцінювання, за шкалою ЄКТС та національною шкалою оцінювання. Враховуються бали набрані при поточному опитуванні, захисті практичних робіт, контролю за самостійною роботою та бали за контрольні роботи з різних модулів. При цьому обов'язково враховуються присутність на заняттях та активність студента під час практичного заняття; акцентується увага на неприпустимість пропусків та запізнь на заняття; користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями під час заняття; списування та плагіат; несвоєчасне виконання поставленого завдання і т. ін.

Комплексна система оцінювання навчальних досягнень студентів з дисципліни включає:

- *поточний контроль (ПК)* – оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу з окремих складових (модулів) навчальної програми дисципліни під час аудиторних занять, консультацій та результатів самостійної роботи й оцінюється сумою набраних балів;

- *підсумковий (семестровий) контроль (ПСК)*.

Форми поточного контролю:

- *поточна оцінка* – кількість балів, яку отримує студент у результаті контролю за виконанням усіх видів робіт (теоретичних, практичних занять, завдань до самостійної роботи, захисту практичних робіт, конспектів уроків тощо);

- *підсумкова поточна оцінка* – сумарна кількість балів, яку отримує студент за результатами здійснення поточного контролю.

Методи поточного контролю: фронтальне та індивідуальне усне опитування, письмове опитування, тестування, географічні номенклатурні та термінологічні диктанти, перевірка практичних робіт, перевірка конспектів (тез), перевірка виконання самостійної роботи, захист рефератів, повідомлень, мультимедійних презентацій, проектів, контрольна робота тощо.

Під час дистанційного навчання: опитування, тестування, контрольні роботи, перевірка виконаних завдань з використанням навчальних платформ Zoom, Classtime, Google Classroom), а також месенджеру Viber тощо.

Підсумковий (семестровий) контроль з курсу: екзамен.

Поточний контроль

Поточне оцінювання здійснюється на практичних заняттях, на консультаціях (при відпрацюванні пропущених занять чи при бажанні підвищити попередньо отриману оцінку) та під час контролю за самостійною роботою студентів.

Максимальний бал з кожно тему практичного заняття – **8 балів**, в тому числі:

- за усну чи письмову відповідь – 5 балів;
- за виконання та захист практичної роботи – 3 бали;

Крім того, студент має змогу отримати 0,5 бали за доповнення та 5 балів за захист реферату чи повідомлення з презентацією.

Критерії оцінювання студентських теоретичних усних відповідей чи повідомлень на практичних заняттях з курсу «Географія населення»

При оцінюванні усних відповідей та повідомлень студентів враховується:

- рівень осмислення навчального матеріалу;
- рівень сформованості аналітичних вмінь і концептуальних підходів;
- повнота розкриття питання, логіка викладу, культура мовлення;
- використання додаткової літератури;
- порівняння, зв'язок з практикою, наявність висновків.

5 б. ставиться у випадку, коли студент продемонстрував досконале знання та розуміння понятійно-термінологічного апарату географії населення та теоретичного матеріалу тієї чи іншої теми. Вільне оперування різноманітними класифікаціями, підходами тощо. Відповідь на поставлені запитання повна, насичена глибокими та розгорнутими судженнями, прикладами, висновками. Виклад матеріалу має логічний, доказовий і послідовний характер. Студент володіє вміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Вільно висловлює свою позицію з проблемних питань географії населення та аргументує її. Демонструє творчий підхід до виконання завдань. Володіє вміннями застосовувати теоретичні знання на практиці не тільки в знайомих, але й в нових ситуаціях. Володіє високою культурою мовлення. У відсутній відповіді мовні та стилістичні помилки.

4 б. ставиться у випадку, коли відповідь студента майже повна, має усвідомлений та достатньо розгорнутий характер. Висвітлюється зміст окремих класифікацій, підходів тощо. Виклад матеріалу структурований, логічний, але дещо порушена послідовність викладу. Студент володіє вміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Але у відповіді недостатня доказова база, мало прикладів, нечітко прослідковується зв'язок теорії з практикою. При відповіді на проблемні питання студент висловлює свою позицію, але недостатньо її аргументує. Вільно оперує знаннями, застосовує їх в знайомій та новій педагогічній ситуації. Матеріал викладено правильною мовою, але присутні окремі стилістичні помилки.

3 б. ставиться, коли відповідь неповна, фрагментарна. Студент не має системних знань з географії населення. Понятійно-термінологічний апарат географії населення в цілому сформований, але студент оперує, як правило, одним підходом до тієї чи іншої проблематики, висвітлює окрему класифікацію тощо. Виклад матеріалу не структурований, часто порушується послідовність та логіка викладу. У відповіді відсутні посилання на фундаментальні дослідження з певної проблеми. Відповідь позбавлена творчого підходу і має формальний характер. Студент використовує знання в знайомій ситуації, але не може застосувати їх в новій ситуації. У відповіді наявні фактичні та стилістичні помилки.

2 б. ставиться, коли відповідь неповна, фрагментарна. Студент не має системних знань з географії населення. Понятійно-термінологічний апарат географії населення майже не сформований, але студент в загальних рисах розкриває проблему, висвітлює окрему класифікацію тощо. Виклад матеріалу не структурований, непослідовний, нелогічний. У відповіді відсутні посилання на фундаментальні дослідження з певної проблеми. Відповідь має формальний характер. Студент не здатен використовувати знання на практиці, навіть у знайомій ситуації. У відповіді наявні фактичні та стилістичні помилки.

1 б. ставиться, коли відповідь дуже фрагментарна. Студент не має системних знань з географії населення. Понятійно-термінологічний апарат географії населення не сформований, але студент розкриває окремі моменти проблеми. Виклад матеріалу не структурований, непослідовний, нелогічний. Відповідь має формальний характер. Студент не здатен використовувати знання на практиці. У відповіді наявні фактичні та стилістичні помилки.

Критерії оцінювання практичної роботи

3 б. ставиться у випадку, коли студент повністю і якісно виконав всі завдання практичної роботи з теми. Демонструє досконале знання та розуміння теоретичного матеріалу з теми практичного заняття. При виконанні практичних завдань студент продемонстрував високий рівень оволодіння вміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Якісно та охайно виконаний графічний та картографічний матеріал. До кожного завдання наявні висновки та узагальнення. Студент застосував творчий підхід до виконання завдань. У практичній роботі відсутні орфографічні, граматичні, стилістичні чи мовленнєві помилки.

2,5 б. ставиться, коли студент виконав всі завдання для практичної роботи, при цьому 2/3 завдань виконано якісно. Відповідь на питання викладача при захисті роботи майже повна, має усвідомлений та достатньо розгорнутий характер. При виконанні практичних завдань студент продемонстрував вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Картографічний та графічний матеріал виконаний якісно, але не достатньо охайно. Наявні висновки до кожного завдання, але у деяких висновках недостатня доказова база. У практичній роботі присутні окремі стилістичні помилки.

2 б. ставиться, коли студент виконав 2/3 завдань або виконав всі завдання практичної роботи, але 1/2 з них виконана не досить якісно. Відповідь на теоретичні питання під час захисту практичної роботи неповна, фрагментарна. Студент продемонстрував недостатній рівень оволодіння вміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати тощо. Картографічний та графічний матеріал виконаний неякісно. У роботі наявні фактичні

та/або стилістичні помилки.

1,5 б. ставиться, коли студент якісно виконав ½ завдань практичної роботи. Демонструє вкрай поверхові знання з тем теоретичного блоку під час захисту роботи. Студент недостатньо оволодів уміннями аналізу, порівняння тощо. Картографічний та графічний матеріал відсутній або виконаний з помилками та неохайно. Відсутні висновки до окремих завдань або більшість висновків помилкові. У роботі наявні грубі фактичні, теоретичні та стилістичні помилки.

1 б. ставиться, коли студент якісно виконав 1/3 завдань практичної роботи. Демонструє вкрай поверхові знання з тем теоретичного блоку під час захисту роботи. Студент недостатньо оволодів уміннями аналізу, порівняння тощо. Картографічний та графічний матеріал відсутній. Відсутні висновки до завдань або вони помилкові. У роботі наявні грубі фактичні, теоретичні та стилістичні помилки.

Критерії оцінювання самостійної роботи студента

10 б. ставиться у випадку, коли студент повністю і якісно виконав всі завдання для самостійної роботи з теми. Демонструє досконале знання та розуміння теоретичного матеріалу тієї чи іншої теми курсу географії населення, що виноситься на самостійне опрацювання. Вільно оперує різноманітними класифікаціями, підходами тощо. Наявні посилання на декілька джерел інформації. Відповідь на поставлені запитання повна, насичена глибокими та розгорнутими судженнями, прикладами, висновками. Виклад матеріалу має логічний, доказовий і послідовний характер. Студент володіє вміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Аналізує різні підходи до трактування тієї чи іншої проблеми. Вільно висловлює свою позицію з проблемних питань географії населення та аргументує її. Демонструє творчий підхід до виконання завдань. Володіє вміннями застосовувати теоретичні знання на практиці не тільки в знайомих, але й в нових ситуаціях. Володіє високою грамотністю викладу матеріалу, культурою мовлення. У відповіді відсутні орфографічні, граматичні, стилістичні чи мовленнєві помилки.

8 б. ставиться, коли студент виконав всі завдання для самостійної роботи, при цьому 2/3 завдань виконано якісно. Відповідь майже повна, має усвідомлений та достатньо розгорнутий характер. Висвітлюється зміст окремих класифікацій, методологічних підходів тощо. Виклад матеріалу структурований, логічний, але дещо порушена послідовність викладу. Студент володіє вміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Але у відповіді недостатня доказова база, мало прикладів, нечітко прослідковується зв'язок теорії з практикою. При відповіді на проблемні питання студент висловлює свою позицію, але недостатньо її аргументує. Вільно оперує знаннями, застосовує їх в знайомій та новій ситуації. Присутні окремі стилістичні помилки.

6 б. ставиться, коли студент якісно виконав ½ завдань. Демонструє вкрай поверхові знання з тем, винесених на самостійне опрацювання і неспроможний відтворити інформацію в повному обсязі. Оперує лише окремими фразами. Студент відтворює лише окремі фрагменти матеріалу, називає розрізнені факти. Відповідь занадто лаконічна та має вигляд окремих висловлювань, не пов'язаних між собою. Студент не володіє вміннями застосовувати теоретичні знання на практиці, не наводить приклади тощо. У відповіді наявні грубі фактичні, теоретичні та стилістичні помилки.

4 б. ставиться, коли студент виконав лише 1/3 завдань та демонструє має вкрай поверхові знання з тем, винесених на самостійне опрацювання і неспроможний відтворити інформацію в повному обсязі. Оперує лише окремими фразами. Студент відтворює лише окремі фрагменти матеріалу, називає розрізнені факти. Відповідь занадто лаконічна та має вигляд окремих висловлювань, не пов'язаних між собою. Студент не володіє вміннями застосовувати теоретичні знання на практиці, не наводить приклади тощо. У відповіді наявні грубі фактичні, теоретичні та стилістичні помилки.

2 б. ставиться, коли студент виконав лише 1/4 завдань та демонструє має вкрай поверхові знання з тем, винесених на самостійне опрацювання і неспроможний відтворити інформацію в повному обсязі. Оперує лише окремими фразами. Відповідь занадто лаконічна та має вигляд окремих висловлювань, не пов'язаних між собою. Студент не наводить приклади тощо. У відповіді наявні грубі фактичні, теоретичні та стилістичні помилки.

Критерії оцінювання рефератів

При оцінюванні реферату враховуються:

- ступінь розкриття теми;
- рівень науковості та доступності тексту реферату;
- вміння працювати з науковою літературою, систематизувати та структурувати матеріал;
- наявність авторської позиції, самостійність оцінок і суджень;
- використання при підготовці реферату декількох джерел інформації;
- дотримання вимог до оформлення реферату (наявність титульної сторінки, плану, вступу; правильність оформлення посилання на використані джерела; список використаних джерел; оцінка грамотності та культури викладу; дотримання вимог до обсягу реферату тощо);
- вільне володіння матеріалом реферату при захисті.

Максимальна кількість балів, яку студент може отримати за реферат – **5 балів**.

5 балів ставиться, коли виконані всі вимоги до написання реферату: позначена проблема і обґрунтована її актуальність, зроблено короткий аналіз різних точок зору на дану проблему і логічно викладена власна

позиція, сформульовані висновки, тема розкрита повністю, витриманий обсяг, дотримані вимоги до зовнішнього оформлення.

4 бали ставиться, коли основні вимоги до реферату виконані, але при цьому допущені незначні недоліки, не зовсім витриманий обсяг реферату, є недоліки в оформленні.

3 бали ставиться, коли основні вимоги до реферату виконані, але при цьому допущені значні недоліки, є значні неточності у викладі матеріалу; відсутня логіка викладу, не витриманий обсяг реферату; є недоліки в оформленні.

2 бали виставляється якщо є істотні відступи від вимог до реферування, тема висвітлена дуже поверхово або частково, відсутні висновки; не витриманий обсяг реферату; є серйозні недоліки в оформленні.

1 бал виставляється у випадку, коли тема реферату не розкрита, продемонстровано нерозуміння студентом проблеми; обсяг реферату занадто малий; не дотримано вимог до оформлення реферату.

Критерії оцінювання презентації

При оцінюванні комп'ютерної презентації враховуються:

- наявність титульного слайда, на якому зазначено назву доповіді/презентації та відомості про авторів;
- логічна послідовність слайдів;
- дотриманні вимог до тексту слайдів (наявністю заголовків, які висвітлюють основну ідею цього слайда; не більше ніж 6-8 рядків тексту на слайді, по 6-8 слів у рядку; текст повинен складатися з простих речень та коротких слів; розмір символів тексту має бути достатнім для розпізнавання з найвіддаленішого кутка аудиторії, рекомендований розмір символів не менше ніж 24 пт.);
- дотримання вимог до графічних об'єктів на слайдах (кількість зображень повинна бути достатньою для ілюстрації змісту слайда або виступу, але не переобтяжувати сприйняття відомостей; варто вибирати такі зображення, на яких деталі добре розрізняються; на одному слайді мають бути зображення одного стилю (або фотографії, або мальовані зображення) тощо).
- дотримання вимог до оформлення презентації: слайди не повинні бути перенасичені текстом, а містити більше графічних, картографічних та ілюстративних матеріалів; усі слайди бажано оформлювати в одному стилі; у кольоровій гамі презентації рекомендується використовувати не більше ніж 2-3 кольори та 2-3 їх відтінки; для демонстрації презентації на великому екрані з використанням мультимедійного проєктора колір тла слайдів має бути світлим; колір тексту має бути контрастним до кольору тла.

Максимальна кількість балів, яку студент може отримати за презентацію – **5 балів**.

5 балів ставиться, коли виконані всі вимоги до змісту презентації, повною мірою розкрита тема, дотримана логіка викладу матеріалу, витриманий обсяг презентації, дотримані вимоги до зовнішнього оформлення слайдів.

4 бали ставиться, коли основні вимоги до змісту презентації виконані, але при цьому допущені незначні недоліки, дещо порушена логіка викладу або не зовсім витриманий обсяг презентації, є недоліки в оформленні слайдів.

3 бали ставиться, коли основні вимоги до змісту презентації виконані, але при цьому допущені значні недоліки у викладі матеріалу; відсутня або порушена логіка викладу; не витриманий обсяг презентації або матеріалу у слайдах; є недоліки в оформленні слайдів.

2 бали виставляється якщо є істотні відступи від вимог до презентації, тема висвітлена дуже поверхово або частково; відсутня логіка викладу, відсутні висновки; не витриманий обсяг реферату; є серйозні недоліки в оформленні слайдів.

1 бал виставляється у випадку, коли тема презентації не розкрита, продемонстровано нерозуміння студентом проблеми; обсяг презентації занадто малий; не дотримано вимог до оформлення слайдів.

Критерії оцінювання контрольної роботи

Контрольна робота проводиться на останньому занятті з розділу/модуля. Тривалість виконання модульних контрольних робіт не повинна перевищувати двох академічних годин.

До контрольних робіт допускаються всі студенти незалежно від результатів поточного контролю. У процесі виконання контрольних завдань студент може користуватися лише тими допоміжними матеріалами, які визначені викладачем. Студентові забороняється в будь-якій формі обмінюватися інформацією з іншими студентами та користуватися матеріалами, крім дозволених. За умови порушення студентом установлених правил виконання контрольної роботи викладач позбавляє можливості продовжувати виконання контрольних завдань, не перевіряє роботу, робить на ній відповідний запис і оцінює нулем балів. Результати контрольного заходу студента, який не з'явився на нього, також оцінюються нулем балів незалежно від причини.

Результати перевірки КР доводяться до відома студентів не пізніше ніж через два робочі дні після їх виконання. Перескладання КР допускається в терміни, визначені викладачем, під час поточних консультацій. Студент, який не з'явився на модульний контроль (незалежно від причини), має право один раз повторно пройти модульний контроль у визначені викладачем терміни під час поточних консультацій.

Оцінка за контрольну роботу (кількість балів) враховується в процесі розрахунків підсумкової семестрової оцінки.

Максимальна кількість балів за контрольну роботу з кожного розділу/змістового модуля – **10 балів**. Контрольна робота включає 5 завдань. Максимальна кількість балів за кожне завдання контрольної роботи – **2 бали**.

2 б. ставиться у випадку, коли студент у відповіді на питання продемонстрував досконале знання та розуміння понятійно-термінологічного апарату географії населення та теоретичного матеріалу з тієї чи іншої теми; вільне оперування різноманітними класифікаціями, підходами тощо. Відповідь на поставлене запитання повна, насичена глибокими та розгорнутими судженнями, прикладами, висновками. Виклад матеріалу має логічний, доказовий і послідовний характер. Студент володіє вміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Вільно висловлює свою позицію з проблемних питань географії населення та аргументує її. Демонструє творчий підхід до виконання завдань. Володіє вміннями застосовувати теоретичні знання на практиці не тільки в знайомих, але й в нових ситуаціях. Володіє високою грамотністю викладу матеріалу. У відповіді відсутні орфографічні, граматичні чи стилістичні помилки.

1,5 б. ставиться, коли відповідь на питання правильна і майже повна, судження студента з питання мають усвідомлений та достатньо розгорнутий характер. У відповіді висвітлюється зміст окремих класифікацій, підходів тощо. Виклад матеріалу структурований, логічний, але дещо порушена послідовність викладу. Студент володіє вміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Але у відповіді недостатня доказова база, мало прикладів, нечітко прослідковується зв'язок теорії з практикою. При відповіді на проблемні питання студент висловлює свою позицію, але недостатньо її аргументує. Матеріал викладено правильною мовою, без орфографічних та граматичних помилок, але присутні окремі стилістичні помилки.

1 б. ставиться, коли відповідь на запитання неповна, частково помилкова та фрагментарна. Студент не має системних знань з даного питання, не повною мірою володіє понятійно-термінологічним апаратом географії населення в цілому сформований. Студент висвітлює лише один підхід до тієї чи іншої проблематики, висвітлює окрему класифікацію тощо. Виклад матеріалу не структурований, часто порушується послідовність та логіка викладу. У відповіді відсутні посилання на фундаментальні дослідження з певної проблеми. Відповідь позбавлена творчого підходу і має формальний характер. Студент використовує знання в знайомій ситуації, але не може застосувати їх в новій ситуації. У відповіді наявні окремі граматичні, фактичні чи стилістичні помилки.

0,5 б. ставиться, коли у відповіді на питання студент демонструє вкрай поверхові знання з теми. Відповідь неповна та частково помилкова. Студент оперує лише окремими фразами. Понятійно-термінологічний апарат географії населення несформований. Студент відтворює лише окремі фрагменти матеріалу, називає розрізнені факти, часто помилкові. Відповідь занадто лаконічна та має вигляд окремих висловлювань, не пов'язаних між собою. Студент не володіє вміннями застосовувати теоретичні знання на практиці, не наводить приклади тощо. У відповіді наявні грубі фактичні, теоретичні, стилістичні або граматичні помилки.

Схема нарахування балів, які отримують студенти

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальне завдання								Сума
Розділ 1				Розділ 2			Самостійна робота	
T1	T2	T3	T4	KP1	T5	T6	KP2	10
8	16	8	16	10	16	6	10	

T1, T2 ... T7 – теми розділів/змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D		
60-63	E	задовільно	не зараховано з можливістю повторного складання
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Підсумковий контроль

З дисципліни «Географія населення» передбачена така форма підсумкового семестрового контролю як **екзамен**. Першим етапом семестрового контролю є визначення підсумкової семестрової оцінки до екзамену як суми підсумкових поточних оцінок (максимум 60 балів), отриманих за результатами засвоєння всіх

модулів/розділів. Підсумкова поточна оцінка включає бали за поточний контроль та контрольні роботи. Семестровий контроль у формі *екзамену* проводиться усно. Максимальна сума балів, що виділяється на екзамен – 40 балів.

Підсумкова семестрова оцінка з дисципліни (сума балів) розраховується як сума підсумкової семестрової модульної оцінки та екзаменаційної оцінки та виставляється за шкалою ECTS та національною шкалою оцінювання.

Критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів при складанні екзамену з дисципліни «Географія населення»

30-40 балів ставиться у випадку, коли студент повністю засвоїв зміст курсу, вільно володіє навчальним матеріалом і вміє усвідомлено застосовувати його на практиці як в знайомих так і в нових ситуаціях. Має системні, повні, міцні знання з дисципліни. Студент вміє аналізувати, систематизувати інформацію, узагальнювати, робити висновки, висловлювати власну думку та аргументувати її. Студент уміє дати ґрунтовну відповідь на поставлене запитання, володіє понятійним апаратом географії населення. Володіє уміннями користуватися різними джерелами географічної та статистичної інформації. Усі передбачені програмою завдання виконані з максимальною якістю.

20-30 балів ставиться коли студент повністю засвоїв теоретичний зміст курсу, добре відтворює основний зміст навчального матеріалу. Застосовує знання у стандартних ситуаціях. Студент вміє аналізувати, систематизувати інформацію, узагальнювати, робити висновки. Студент уміє дати майже повну відповідь на поставлене запитання, володіє понятійним апаратом географії населення, але припускається незначних неточностей або не грубих фактичних помилок. Всі передбачені програмою навички сформовані. Усі передбачені програмою завдання виконані, якість більшості з них близька до максимальної.

10-20 балів ставиться якщо теоретичний зміст курсу засвоєний частково. Студент в цілому правильно відтворює навчальний матеріал. Студент намагається аналізувати, систематизувати інформацію, висловлювати власну позицію, але недостатньо її аргументує. Необхідні практичні методичні навички в основному сформовані. Більшість робіт, передбачених програмою виконано, але деякі з них мають недоліки, фактичні або змістовні помилки.

5-10 балів ставиться у випадку, коли теоретичний зміст курсу засвоєний лише фрагментарно. Відповідь фрагментарна, нелогічна, а з деяких питань – відсутня. Більшість передбачених програмою навчальних завдань не виконано або їх якість близька до мінімальної. Але за додаткової самостійної роботи над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання завдань та глибше оволодіння навчальним матеріалом.

Питання до екзамену з географії населення

1. Населення як об'єкт вивчення географічних наук. Характерні риси народонаселення.
2. Об'єкт та предмет вивчення географії населення. Місце географії населення в системі географічних наук. Зв'язок географії населення з іншими науками.
3. Структура і завдання географії населення.
4. Основні періоди розвитку географії населення.
5. Історія розвитку географії населення в Україні
6. Методи обліку населення. Переписи населення - основне джерело інформації про населення. Поточні обліки чисельності населення.
7. Чисельність населення світу. Динаміка чисельності населення світу з давніх часів до сьогодення. Демографічний вибух у ХХ ст. Фактори, що впливають на чисельність населення.
8. Прогноз демографічної комісії ООН щодо зміни в чисельності населення.
9. Особливості розміщення населення. Фактори розміщення населення. Ареали скупчення населення в світі.
10. Класифікація країн світу за людністю.
11. Наслідки зростання чисельності населення.
12. Теорії та концепції народонаселення.
13. Демографічна ситуація та її типи.
14. Демографічна політика в країнах з різним типом відтворення населення.
15. Природний рух (відтворення) населення.
16. Народжуваність як демографічний процес. Показники, які характеризують народжуваність. Фактори, що впливають на народжуваність. Регіональні відмінності в рівнях народжуваності у світі.
17. Смертність населення як демографічний процес. Показники смертності. Фактори, що впливають на смертність населення. Регіональні відмінності в рівнях смертності населення. Показники дитячої смертності в різних регіонах та країнах світу.
18. Природний приріст населення. Види природного приросту. Фактори, що впливають на природний приріст населення. Регіональні відмінності природного приросту населення в світі.
19. Відтворення населення та його типи. Історичні та сучасні типи відтворення населення. Особливості поширення різних типів відтворення в сучасному світі.
20. Концепція демографічного переходу. Фази демографічного переходу. Види демографічного переходу.
21. Характеристика факторів, що впливають на відтворення населення.
22. Середня тривалість життя населення як демографічний показник. Регіональні відмінності в показниках середньої тривалості життя населення. Країни-літери за середньою тривалістю життя населення. Країни з найнижчою тривалістю життя населення.

23. Міграції як механічний рух населення. Класифікації міграцій.
24. Причини міграцій. Види міграцій за причинами.
25. Показники міграційного руху населення: об'єм міграцій, коефіцієнт міграційного прибуття, коефіцієнт міграційного вибуття, коефіцієнт валової міграції (або коефіцієнт міграційної рухомості населення), сальдо міграцій, коефіцієнт сальдо міграцій тощо.
26. Вплив міграцій на процеси відтворення населення та перерозподіл населення в світі. Міграційні потоки у світі: історія та сучасність. Міграційні процеси в Україні.
27. Статеві-вікова структура населення світу. Вікові групи населення. Типи вікової структури. Особливості вікової та статевої структури населення в різних регіонах світу. Фактори, що впливають на статево-вікову структуру населення.
28. Расовий склад населення світу. Класифікація рас. Гіпотези походження рас. Расова диференціація.
29. Великі раси: антропологічні риси та географія поширення.
30. Перехідні та змішані раси.
31. Регіональні особливості расового складу населення в світі.
32. Поняття «етнос», «етнікос», «етносоціальний організм». Стадіальні типи етносів. Критерії етнічної приналежності.
33. Концепції етногенезу. Етнічні процеси в світі.
34. Класифікація етносів. Мовні сім'ї та мовні групи. Географія поширення мовних сімей.
35. Етномовний склад населення України.
36. Релігія як складова духовного буття етносу. Класифікації релігій. Герелігійна ситуація. Показник релігійності населення.
37. Примітивні релігійні вірування та культу (магія, фетишизм, анімізм, зоолатрія (аніمالізм), тотемізм, землеробський культ, культ предків тощо). Географія поширення примітивних релігійних вірувань.
38. Національні релігії та географія їх поширення.
39. Світові релігії. Головні риси світових релігій. Конфесійний склад буддизму, християнства та ісламу. Географія поширення світових релігій.
40. Неорелігії (нетрадиційні релігії).
41. Релігійний склад населення світу. Географія поширення основних релігійних напрямів у світі. Георелігійна ситуація в Україні та Кіровоградській області
42. Поняття “розселення населення”. Системи розселення та їх географічні форми.
43. Густина населення. Фактори, що впливають на густоту населення. Найбільш та найменш густозаселені регіони світу.
44. Типи населених пунктів. Міські та сільські поселення.
45. Класифікації міст за людністю, функціями та характером планувальної структури.
46. Урбанізація та її прояви. Рівень урбанізації.
47. Етапи та стадії урбанізації. Особливості сучасного етапу урбанізації в різних регіонах світу.
48. Основні урбанізовані зони світу. Особливості урбанізації в Україні.
49. Міські агломерації та їх види. Моноцентричні та поліцентричні агломерації (конурбації). Географія найбільших агломерацій світу.
50. Мегаполіси. Географія найбільших мегаполісів світу.
51. Сільське розселення. Сільські поселення, їх типи. Регіональні особливості сільського розселення.
52. Трудові ресурси. Межі працездатного віку. Регіональні особливості забезпеченості трудовими ресурсами.
53. Зайнятість населення. Регіональні особливості зайнятості населення. Структура зайнятості населення в країнах різного типу.
54. Економічно активне населення. Безробіття. Рівень безробіття. Регіональні особливості поширення безробіття.
55. Ринок праці. Моделі ринку праці.